

medžiaga yra gryna baltiško pobūdžio. Net Okos bei Kamos srityse aptikta senojo ir vidurinio geležies amžiaus radinių, kurių savo formomis yra giminingi to paties laikotarpio lietuvių ir latvių medžiaginės kultūros dirbiniams²⁰¹⁾. C. Engelis, kurs paskutiniuoju metu šį klausimą yra studijavęs²⁰²⁾, tvirtina, kad šiaurės ir vidurio Guduose bei į rytus Okos krašte senajame ir viduriniame geležies amžiuje gyvenę rytiniai baltai, t. y. lietuvių latvių protėviai. Reikia tikėtis, kad šis klausimas ateityje, labiau ištýrus Gudus ir gretimąsias sritis, galės būti daug aiškiau ir tiksliau išspręstas.

VII

VIDURINIS GELEŽIES AMŽIUS

(400 — 800 po Kr.)

Po senojo geležies amžiaus mūsų proistorėje prasideda naujas kultūros raidos etapas, vidurinis geležies amžius, kitur dar vadinamas tautų kraustymosi laikotarpiu. Šio laikotarpio mūsų krašto gyventojų kultūrai pažinti taip pat susikaupė nemaža naujos medžiagos, bet daugumas jos, deja, yra atsitiktinio pobūdžio. Tyrinėtų kapinynų turime labai nedaug. Iš paskutiniuoju metu tyrinėtų kapinynų pažymėtini šie: Uptytės, Naujamiesčio vls., Panevėžio aps., Eigulių II, Pažaislio vls., Kauno aps. ir Uogučių, Platelių vls., Kretingos aps. Tat trumpai susipažinkime su šių tyrinėjimų rezultatais.

1938 m. Uptytės kapinyno tyrinėjimų metu, be senojo geležies amžiaus kapų, buvo surasta, kaip minėjau, dalis ir iš vidurinio geležies amžiaus. Laidosena ir šitame laikotarpyje

²⁰¹⁾ Drevnosti basseinov reki Oki i Kamy. — Materiały po archeologii Rossii, Nr. 25, S. Peterburg 1901, Tabl. XVII, XVIII ir kt.

²⁰²⁾ C. Engel, Die Ostausbreitung der baltischen Völker in vorgeschichtlicher Zeit. — Germanen — Erbe, 2. Jahrgang, Heft 12, 1937, psl. 335—338; tas pats, Die vorgeschichtliche Ostgrenze der baltischen Völker. — Forschungen und Fortschritte, Nr. 5, 1938, psl. 49—51; tas pats, Die baltische Besiedlung Weiss — und Mittelrusslands in vorgeschichtlicher Zeit. — Literarum Societas Estonica 1838—1938, Liber Saecularis, II, Tartu 1938, psl. 904—910.

nedaug kuo skyrėsi nuo senojo geležies amžiaus. Mirusieji laidota gana giliose duobėse (net iki 1,5 m), įvairiomis kryptimis. Kai kuriuose kapuose duobės dugne aptikta taisyklingai padėtų akmenų. Iš svarbesnių kapų pažymėtini kapai Nr. 1, 6 ir 46. Kapas Nr. 1 aptinktas 0,73 m gilumoje. Mirusysis paguldytas galva OS 130 kryptimi. Ant kaklo uždėta labai blogo sidabro apskritos vielos antkaklė kiek plonėjančiais galais (Pav. 43:7). Vienas antkaklės galas baigiasi dvigubos vielos kableliu, antras maža kilpele. Antkaklės galai paliai kableli ir kilpelę truputį apvynioti ta pačia viela, kuri liko susukus kilpelę ir kableli. Dešinėje krūtinės pusėje gulėjo žalvarinė lankinė segė lenktine kojele (Pav. 43:1). Segės lankelis ir kojelė plokščia, spyruoklė išraityta. Ant abiejų rankų užmauta po vieną plokščią žalvarinę juostinę apirankę (Pav. 43:2), ornamentuotą beveik perdėm skersiniai brūkšneliai. Prie kairiosios kojos gulėjo lenktas piautuvės (Pav. 43:4) ir geležinė yla. Be to, šitame kape dar buvo surastas plokščias kalkakmenio varpstelis (Pav. 43:5).

Kape Nr. 6 maždaug 1,1 m gilumo duobėje susidurta su dvejais priešinga kryptimi greta gulinčiais griauciai: vieni griauciai gulėjo kaukole į šiaurę, antri — į pietus. Prie pirmųjų griaucių aptinktas net 23,5 cm ilgio siauraašmenis kirvis ir keturkampė žalvarinė trikampio piūvio sagtis. Prie antrųjų griaucių surastas ilgas geležinis lazdelinis smeigtukas didele galvute. Galvutės skersmuo 2,6 cm.

Kapas Nr. 46 ypatingas savo konstrukcija. Maždaug 0,78 m gilumoje susidurta net su 8 taisyklingai padėtais akmenimis (po 4 duobės dugno šonuose), tarp kurių OS 135 kryptimi gulėjo griauciai. Kaklo vietoje surasta 12 mažų paplokščių gintarinių karolių (Pav. 43:6), ant krūtinės geležinė lankinė segė trikampe kojele ir plačiu bei plonu lankeliu, ant abiejų rankų aptinkta po vieną siaurą žalvarinę juostinę trikampio piūvio apirankę, išrašytą rombais (Pav. 43:3). Be to, kape dar buvo rastas nedidelis lenktas piautuvėlis ir geležinė yla.

Upytės kapinyno radiniams giminingu tipų aptinkama ir kitose Lietuvos vietose. Be jau minėtosios sidabrinės senojo geležies amžiaus pabaigos šaukštinės antkaklės, surastos kape Nr. 7 (Pav. 37:7), viename 1935 m. suardytame kape kartu su lankine sege lenktine kojele ir kitais vidurinio geležies amžiaus

pradžios dirbiniais buvo rasta žalvarinė vėlyvesnės formos šaukštiniė antkaklė. Tokių grynai lietuviško tipo antkaklių, kaip minėta, gana plačiai aptinkama įvairiose Lietuvos vietose²⁰³). Antkaklių plonėjančiais viela apvyniotais galais (Pav. 43:7) taip pat surasta kituose vidurinio geležies amžiaus kapinuose²⁰⁴). Antkaklė priskiriama V amžiui.

Iš kitų kaklo papuošalų, surastų Uptytės vidurinio geležies amžiaus kapuose, pažymėtini maži paplokštai, kiek asimetriški gintariniai karoliai (Pav. 43:6). Tokių pat karolių, kaip matysime, apsčiai surasta Eiguliu II kapinyne. Gintariniai karoliai, be abejo, yra vietinės kilmės. Aptikta ir stiklinių įvairios formos karolių: gelsvų dvigubo nupiauto kūgio, pilgų juodų, papuoštų geltonomis linijomis ir kt. Iš kur šie karoliai yra įvežti, tuo tarpu dar neįmanoma tiksliai nustatyti.

Segių surasta trejopo tipo: 2 lankinės segės lenktine kojele, žieduotosios segės fragmentas ir geležinė lankinė segė trikampe kojele. Pirmojo tipo segių lankelis ir kojelė yra plokščia, spyruskla išraityta (Pav. 43:1). Tai Lietuvoje dažniau aptinkamu V amž. segių tipas. Ypač būdinga segė, surasta kape Nr. 46, yra geležinė lankinė segė trikampe kojele. Ji išsiskiria iš plačiai Lietuvoje randamų panašaus tipo segių²⁰⁵) aukštu, plačiu ir plonu lankeliu. Lietuvoje tokius pat segių dar surasta: 2 Pašušvyje, Krakių vls., 1 Panevėžio aps. (I. S. Abramovo kasinėjimų metu) ir 1 Vosgėlių piliakalnyje, Zarasų aps. Už Lietuvos ribų aptiktos 3 tokio pat tipo segės rytinėje Latvijoje ir 1 pietinėje Estijoje. Šios segės yra vietinės ir priskiriamos V—VI amž. Segių aukštas, platus ir plokščias lankelis greičiausiai yra paveldėtas iš lankinių segių tokiu pat lankeliu²⁰⁶). Segių vietoje Uptytėje gana dažnai buvo vartojami geležiniai lazdeliniai smeigtukai.

Apirankių šio laikotarpio Uptytės kapinyne surasta tik dviejų tipų: juostinių plokščių apirankių, beveik ištisai ornamentuotų skersiniai brūkšneliais (Pav. 43:2) ir siaurų juostinių trikampio piūvio apirankių, išrašytų rombais (Pav. 43:3).

²⁰³) Plg. psl. 221.

²⁰⁴) Ziūr. psl. 255—256.

²⁰⁵) Ziūr. psl. 261—262.

²⁰⁶) H. Moora, Die Eisenzeit in Lettland, II, psl. 150, 151, 156—160, pav. 23:1, žemėlapis XII.

Abiejų tipų apirankių gana dažnai aptinkama ir kituose vidurinio geležies amžiaus pradžios kapinynuose.

Iš darbo įrankių bei ginklų vyrauja maži ir dideli lenkti piautuvai (Pav. 43:4), paprasto tipo geležinės ylos ir siauraašmeniai kirviai.

Zymiai didesnis vidurinio geležies amžiaus kapinynas buvo tyrinėtas 1935, 1937 ir 1938 m. Eigulių II, Pažaislio vls., Kauno aps.²⁰⁷⁾. Iš viso tyrinėtame kapinyne buvo surasta 51 kapas. Eigulių II žmonių griaučiai aptikti nevienodoje gilumoje: arčiau Neries, greičiausiai vandens paplautame krante, griaučiai surasti tuoju po dirvožemio, vietomis net 15—20 cm gilumoje, o pakilumoje — net 1,40 m gilumo duobėse. Daugumas griaučių gulėjo ant graužo sluoksnio paviršiaus, tačiau aptikta kapą ir giliau grauže. Ir Eigulių II kai kurių kapų duobės dugne susidurta su taisyklingai padėtais akmenimis: vienur po vieną apatinį galūnių gale (kapas Nr. 11), kitur po vieną abiejose kaukolės pusėse ir kojų gale (kapas Nr. 28), dar kitur po tris akmenis duobės šonuose (kapas Nr. 46) ir viename apardytame kape Nr. 21 dešinėje griaučių pusėje buvo aptikti taisyklingai padėti keturi akmenys. Šiaip kituose kapuose nebuvo rasta jokių akmenų, tik suardytame kape Nr. 4 duobės dugne kartu su išmėtytais kaulais buvo aptikti keturi akmenys; kape Nr. 3 ant kairiojo šlaunikaulio buvęs uždėtas vienas gana didelis akmuo ir kape Nr. 13 ant dešiniojo alkūnkaulio ir krūtinės gulėjęs pailgas akmuo. Mirusieji laidoti įvairiomis kryptimis: 9 galvomis į rytus, 7 į šiaurės rytus, 6 į pietų rytus, 2 į šiaurę, 8 į vakarus, 6 į pietų vakarus ir 2 į šiaurės vakarus. Keletas kapų suardyta, todėl jau nebebuvo įmanoma nustatyti laidoseną. Nors kaip matome, belaidojant nesilaikyta vienodos krypties, tačiau vyrai dažniausiai laidota galvomis į vakarus, o moterys į rytus. Tik kape Nr. 20 buvo aptikta moteris, palaidota galva tiesiai į vakarus.

Vyrų kapai nepasižymi radinių gausumu. Cia dažniausiai susidurta su geležiniais įmoviniai kirviais, ietigaliais, peiliais ir kartais papuošalais (antkaklėmis, gelež. lazdeliniai smeigtukais, segėmis, žiedais). Bene pats turtingiausias ir įdomiausias

²⁰⁷⁾ Trumpai apie 1935 m. Eigulių II kapinyno kasinėjimus esu rašęs Vytauto Didžiojo Universiteto Medicinos Fakulteto Darbuose, t. IV, knygos 1—3, 1937, psl. 3—10, pav. 1—7.

sias vyrų kapas buvo Nr. 11 (Pav. 44). Šis kapas aptiktas tik 15 cm gilumoje. Mires buvo paguldytas aukštininkas, galva į vakarus. Dešinioji ranka sulenkta 90° kampu ir plaštaka uždėta ant pilvo. Kairioji ranka sulenkta 35° kampu ir plaštaka uždėta ant krūtinės. Apatinių galūnių gale (šonuose) padėta po vieną akmenį: dešiniojo akmens dydis $27 \times 17 \times 12$ cm, o kairiojo — $27 \times 20 \times 20$ cm. Kapas buvo gana turtingas radingiu. Ant kaklo buvusi uždėta šaukštinė žalvarinė antkaklė viela apvyniotais galais (Pav. 51:7). Užsegamoji antkaklės dalis nusisukusi ant sprando. Šalia šaukštelio rastas prisišliejės pailgas margas karolis (Pav. 51:10, apačioje). Prie pat kaklo stuburkaulio rastos statmenai įsismeigusios žalvarinės spiralės liekanos (Pav. 51:10, viršuje). Dešinėje kaukolės pusėje, viršune į vakarus, gulėjo geležinis peilis (Pav. 51:2). Peilio kriaunų vietoje dar buvo matyti medžio pėdsakų. Peilis buvęs išdėtas į makštį, nes kaip viršuje, taip ir apačioje po peiliu rasta gelsvos spalvos medžio puvėsių liekanų. Šalia peilio, taip pat viršune į vakarus, gulėjo geležinis ietigalis (Pav. 51:1). Po ietigallo viršune padėtas ašmenimis kaukolės link mažas įmovinis kirvis (Pav. 51:9), o po juo rasta geležinės segės liekanų (Pav. 51:4) ir stora geležinė grandis (Pav. 51:8). Ant dešiniosios rankos viduriniojo piršto rastas plonas, platus, neornamentuotas žalvarinis žiedas (Pav. 51:5). Toks pat žiedas aptiktas ir ant kairiosios rankos viduriniojo piršto (Pav. 51:6). Dešinėje krūtinės pusėje įstryžai gulėjo geležinis lazdelinis smeigtukas, viršune nugrežtas į stuburą (Pav. 51:3). Smeigtuko galvutė buvo prisišlejusi prie alkūnkaulio. Nei skeleto viršuje, nei jo apačioje nerasta jokių organinės medžiagos puvėsių liekanų.

Zymiai turtingesni kapai yra buvę moterų. Juose aptikta labai daug įvairių papuošalu. Vienas iš turtingiausių kapų buvo kapas Nr. 46. Jau 30 cm gilumoje, po ariamosios žemės paviršiumi, buvo pastebėti labai ryškūs kapo duobės kontūrai, išsiskirią iš aplinkinio graužo tamsesnė maišyta žeme. Kontūrų ilgis 3,30 m, plotis 2,10 m. Bepreparuojant kapo duobės kontūrus, 50 cm gilumoje susidurta su šešiais taisyklingai padėtais akmenimis. Galutinai išpreparavus paaiškėjo, kad 95 cm gilumo duobės šonuose buvo padėta po tris gana didelius akmenis. Sių akmenų keturkampio viduryje buvo palaidota moteris galva O 90 kryptimi. Griaudžiai gana gerai išlikę.

Mirusioji buvo paguldyta aukštininka, dešinioji ranka sulenkta maždaug 45° kampu ir plaštaka padėta žemiau krūtinės laštos, o kairioji ranka per alkūnę sulenkta smailiu kampu ir plaštaka buvusi padėta ant kaklo. Griaučių viršuje, maždaug 10 cm storio sluoksnyje, maišytoje žemėje pastebėta smulkučių anglių liekanų.

Kapas buvo itin gausus radinių. Ant kaklo uždėtos dvi žalvarinės šaukštinės antkaklės: vienos antkaklės lankelio skersmuo 15 cm, galai apvynioti apvalia viela, šaukšteliis ornamentuotas trimis įbrėžtais grioveliais, kurie sudaro dantinių raštą (Pav. 55:3); antrosios antkaklės skersmuo 10 cm, galai apvynioti pusapvale viela ir šaukšteliis sudarytas lyg iš pakopélių. Be antkaklių, ant kaklo dar uždėta karolių apvara, ant kurios suverta dvigubo nupiauto kūgio, apvalių, pailgu, plokščių ir kitokios formos įvairiaspalvių emalinių bei stiklinių karolių (Pav. 55:4). Ant dešiniosios rankos užmautos trys žalvarinės juostinės apirankės, ornamentuotos labai smulkiai rombiniu raštu (Pav. 55:11). Ant didžiojo ir bevardžio piršto užmauta po vieną juostinę žiedą (Pav. 55:6-7) ir ant mažojo piršto aptiktas įvijinis pusapvalės vielos žiedas ploňjančiais galais, ornamentuotais skersiniai brūkšniais (Pav. 55:9). Ant kairiosios rankos taip pat buvo užmautos trys tokio pat tipo apirankės ir ant pirštų du žiedai: ant didžiojo piršto įvijinis pusiau apvalios vielos žiedas, o ant smiliaus — juostinis žiedas (Pav. 55:8). Ties dešiniosios rankos apiran-kémis skersai padėtos antkrūtininės grandinėlės, suvyniotos ant dviejų buoželiniai smeigtukų (Pav. 55:1). Prie smeigtukų prikabinti profiliuoti brankteliai. Grandinelių žiedeliai padaryti iš trikampės vielos. Visos grandinėlės ilgis 85 cm. Idomu pastebeti, kad šios grandinėlės mirusiajai nebuvo uždėtos ant krūtinės, bet šiaip suvyniotos ir, matyt, palaidojus įdėtos į kapą. Po grandinélémis gulėjo geležinio smeigtuko fragmentas. Prie kairiosios rankos žastikaulio, viršune alkūnės link, gulėjo 12,7 cm ilgio geležinė yla, kurios dar buvo išlikę medinio koto fragmentu. Netoliese ylos, tarp dviejų žalvarinių įviju, gulėjo raginė dvigubo nupiauto kūgio 3,5 cm skersmens ir 2 cm storio plokšteli su skylute viduryje (Pav. 55:2). Tai greičiausiai amuletas. Sis kapas, be abejonių, tenka priskirti turtingai, gal būt, net aukštesniojo luomo moterai.

Be šio ypačiai radiningo kapo Eiguliųose II, aptikta ir daugiau moterų kapų, pasižymintių radinių įvairumu ir gausumu (Pav. 46). Juose surasta apgalvių (diademų), sudarytų iš storokos virvutės, ant kurios protarpiais buvo suvertu žalvarinių žiedelių, daugybė gintarinių ir stiklinių karolių, segių, smeigtukų, įvairios formos apirankių, juostinių ir įvijinių žiedų, ylų, peilių ir kt.

Pagaliau Eiguliųose II susidurta su keturiais degintiniaiš kapa i s. Vienas iš ankstyviausių degintinių kapų, kaip matyti iš radinių, yra kapas Nr. 44. Šis kapas aptiktas maždaug 30 cm gilumoje nuo žemės paviršiaus. Duobutės skersmuo 27 cm. Šiaurinėje duobutės dalyje ratu sudėti trys įvairaus dydžio granitinai akmenys: vienas paplokščias $22 \times 20 \times 15$ cm, antras apvalus $18 \times 16 \times 16$ cm ir trečias pailgas $15 \times 10 \times 10$ cm dydžio. Šioje iš dalies akmenimis apdėtoje duobutėje aptikta keletas degintų žmonių kaulų, įsimaišiusių tarp smulkių anglių bei tamsios žemės, ir radinių. Radiniai buvę sudėti degintų kaulų ir smulkučių anglių viršuje. Iš radinių surasta: dvi juostinės pusapvalio piūvio žalvarinės apirankės, ornamentuotos dantiniu raštu, geležinis buoželinis smeigtukas ir geležinė yla su medinio koto pėdsakais. Visi radiniai nedeginti. Iš to galima spręsti, kad šiuo atveju mirusysis ant laužo buvo deginamas be papuošalų ir kitų priekų. Kapas priskirtinas V—VI amž.

Antras degintinis kapas (Nr. 34) aptiktas 40 cm gilumoje nuo žemės paviršiaus. Kapo duobės kontūrai, išsiskirią tamsios spalvos žeme, maišyta su anglimis ir degintais kaulais, buvo labai ryškūs. Duobutė pailga: 1,05 m ilgio ir 0,42 m pločio. Viršutinėje, ypač pietinėje duobutės dalyje, susidurta su degintais žmonių kaulais, maišytais su anglimis ir tamsia žeme. 10 cm giliau aptiktas beveik grynų degintų kaulų sluoksnis su labai maža anglių priemaiša. Kaulai supilti i 20 cm gilumo duobutę. Tarp kaulų surastas apdegės geležinis lazdelinis smeigtukas. Nei duobutės dugne, nei šonuose nepastebėta jokių organinės medžiagos liekanų, pagal kurias galėtume spręsti, i ką deginti kaulai su laužo likučiais galėjo būti supilti.

Trečias ir ketvirtas kapas kiek išsiskyrė laidosena. Kape Nr. 19 (Pav. 47) maždaug i 45 cm ilgio, 20 cm pločio ir 18 cm gylio duobutę buvę priplinta visai švarių degintų žmonių kaulų

be jokių anglių priemaišų. Degintų kaulų viršuje padėtas 15 cm ilgio geležinis peilis, viršuje jo plokščias 23 cm ilgio ietigalis ir 24,5 cm ilgio siauraašmenis kirvis. Tarp kaulų surastas laužo ugnyje susiliejęs žalvario gabalėlis. Ir ketvirtame kape Nr. 25 (Pav. 48) deginti žmogaus kaulai iš laužo, matyti, švariai išrinkti ir supilti į 55 cm ilgio, 25 cm pločio ir 16 cm gylio duobutę. Tarp degintų kaulų surasta trys žalvarinės vielos įvijos ir žieduotosios segės fragmentas. Šiuose greičiausiai jau vidurinio geležies amžiaus pabaigos degintiniuose kapuose pastebime kiek skirtingesnę laidoseną. Už kapyno ribų ant laužo sudegusio žmogaus kaulų likučiai kartu su apdegusiais geležiniais įrankiais ir iš dalies ugnyje net aptirpusiais žalvariniai papuošalais švariai būdavo išrenkami iš degesių ir supilami į nedideles duobutes.

Apskritai, Eigulių II kapinynas pasižymi ne tik radinių gausumu, bet taip pat ir tipų įvairumu. Čia surasta nemaža ir tokios medžiagos, kurios lig šiol dar nebuvo aptikta kituose šio laikotarpio kapinynuose. Tat susipažinkime nors trumpai su svarbesniais radiniais.

A p g a l v i ū (diademų) Eigulių II kapinyne surasta net keliuose kapuose (Nr. 20, 28, 29, 30 ir 40). Jie susideda iš mažų žalvarinių trikampės ir pusapvalės vielos žiedelių, po 3 suvertų ant storokos iš trijų pluoštų susuktos virvutės. Kituose vidurinio geležies amžiaus kapinynuose tokio tipo apgalvių lig šiol neaptikta. Kape Nr. 40 surastas jau dažniau Lietuvoje²⁰⁸⁾ aptinkamas apgalvys (Pav. 56:8), sudarytas iš ilgių pusapvalios vielos įviju, sugrupuotų poromis. Įviju poros perskirtos mažomis keturkampėmis, kiek pailgomis, plokštelėmis.

A n t k a k l i ū terasta dviejų tipų: šaukštinių ir dėželiniai. Šaukštinių antkaklės, kurių Eiguliuose II surasta 4, yra įprastinio tipo. Vienų antkaklių šaukštėlio paviršius yra lygus, kitų pakopotas, dar kitų išrašytas dantiniu raštu (Pav. 55:3). Visai lig šiol nematyto tipo yra dėželinė antkaklė (Pav. 54:1), surasta kape Nr. 41. Ji savo konstrukcija žymiai skiriiasi nuo senojo geležies amžiaus pabaigos dėželiniai antkakliai. Per vidurių apskritas ir plonesnis antkaklės lankelis į galus kiek storėja ir darosi kampuotas. Antkaklės galai, viela

²⁰⁸⁾ Ziūr. psl. 253—254.

neapvynioti, baigiasi dėželėmis, ornamentuotomis lyg rozetėmis²⁰⁹). Tame pačiame kape kartu rasta žalvarinė grandinėlė su prikabinta apskrita plokštele (Pav. 54:2), kurios paviršius greičiausiai taip pat yra buvęs pagražintas, kaip ir minėtosios antkaklės dėželės.

Karolių Eigulių II kapinyne surasta labai daug. Nemažą karolių dalį sudaro gintariniai karoliai. Jie yra įvairios formos: vieni paplokšti (Pav. 52:4), kiti dvigubo kūgio (Pav. 53:4, dešinėje), dar kiti gana dideli, gražiai glūdinti ir tekinti (Pav. 52:3). Vienur gintariniai karoliai sudaro atskiras apvaras (Pav. 52:3), kitur maišyti su žalvarinėmis pusavalės vielos įvijomis (Pav. 52:4) arba su stikliniais karoliais (Pav. 53:4). Lygiai tokį pat mažų netaisyklingos formos paplokščių gintarinių karolių buvo rasta Uptyje, Naujamiesčio vls.²¹⁰). Didiesiems gražiai gludintiems gintariniams karoliams paraleliu surasta Panevėžiuko kapinyne, Babtų vls., Kauno aps.²¹¹). Gintariniai karoliai, be abejo, yra Baltijos pajūrio kilmės. Be šių, galima sakyti, vietinių karolių, Eiguliuose II aptikta gana daug įvairios formos ir dydžio stiklinių karolių. Iš stambesnių karolių tenka pažymeti kape Nr. 14 aptikta apvara, suverta iš apskritų tamsiai mėlynų, vieno pailgo raudono, dviejų gelsvų dvigubo kūgio pavidalo karolių ir kt. Tokių pat karolių rasta ir kape Nr. 13 (Pav. 53:6), tik čia tarp apskritų tamsiai mėlynų karolių buvo suverta atskirų ir po du sulipusių gelsvų karolių. Toje pačioje apvaroje buvo pavertas ir emalinis karolis, sudėtas iš raudonų, juodų ir geltonų juostelių. Be šių kiek stambesnių karolių, daugiausia susidurta su smulkučiais tamsiai mėlynais ir žaliais dvigubo kūgio karoliais. Atitikmenų stikliniams karoliams kituose šio laikotarpio Lietuvos kapinynuose paskutiniuoju metu nerasta.

Antkrūtininių grandinių surasta visai nedaug. Kape Nr. 14 buvo aptikta žalvarinė grandinė, sudaryta iš trikampės vielos žiedelių. Abiejų grandinių galai prikabinti prie branktelės. Viename gale abu brankteliai yra pro-

²⁰⁹) Panašaus tipo antkaklė, tik kitaip ornamentuotomis dėželėmis, yra rasta Semboje, plg. W. Gärte, Urgeschichte Ostpreussens, psl. 237, Abb. 181 c.

²¹⁰) Kapas Nr. 46, plg. Pav. 43:6.

²¹¹) V. D. Kultūros Muz. inv. Nr. 699:14—15.

filiuoti ir per vidurį lyg įsmaugti, o antrame gale brankteliai žymiai trumpesni, kiek storesni ir tarpais ornamentuoti skersiniai grioveliais. Antroji grandinė surasta kape Nr. 40 (Pav. 56:1). Grandinės žiedeliai ir čia buvę padaryti iš trikampės žalvarinės vielos. Grandinės galuose prikabintos dvi lankinės segės: viena trikampe, antra lenktine kojele. Apskritai viduriniame geležies amžiuje antkrūtininės grandinės nebuvo taip plačiai vartojamos, kaip senajame geležies amžiuje.

Segių Eigulių II kapinyne surasta nedaug, bet jų tipai yra gana įvairūs. Cia aptikta 3 lankinės segės lenktine kojele, 1 segė trikampe kojele, 1 geležinė segė aukštu ir plonu lankeliu ir 2 ilgakojės lankinės segės. Prie ankstyvesnių segių tenka priskirti lankinę segę lenktine kojele (Pav. 53:3), rastą kape Nr. 12. Ji yra dvinarė, segės įvija trumpa, lankelis apskritas ir staigiai išlenktas, kojelė trumpa, prie lanko keturkampio piūvio, o toliau išplota, pusapvalio piūvio. Šią segę greičiausiai tenka priskirti pereinamajam laikotarpiui tarp senojo ir vidurinio geležies amžiaus. Kiek velyvesnio tipo yra kitos dvi lankinės segės, surastos kape Nr. 43 ir 40. Kape Nr. 43 surastoji lankinė segė lenktine kojele turi taip pat trumpą įviją ir kojelę, tačiau jos lankelis yra pusapvalio piūvio (Pav. 55:10). Lankelio galas prie įvijos yra ornamentuotas kryžiuku. Jau V—VI amž. priskirtina lankinė segė lenktine kojele, surasta suardytame kape Nr. 40 (Pav. 56:1, kairėje). Sios segės įvija yra žymiai ilgesnė, lankelis kamputas, kojelė trumpa, plokščia ir prie lankelio bei kojelės gale ornamentuota kryžiukais. Tam pačiam laikotarpiui priskirtina lankinė segė trikampe kojele, rasta tame pačiame suardytame kape Nr. 40 (Pav. 56:1, dešinėje). Ji buvo sujungta su tik ką aprašyta ja sege grandinéle. Geležinės lankinės segės aukštu ir plonu lankeliu téra išlikę nedidelis fragmentas (Pav. 53:5). Iš to fragmento neįmanoma nustatyti, ar čia yra buvusi lankinė segė lenktine ar trikampe kojele. Pagaliau pažymétinos 2 ilgakojės segės. Kape Nr. 26 (Pav. 56:2) surastos segės kojelė prie lankelio ir kojelės galo yra ornamentuota skersinių brūkšnelių grupe, o kape Nr. 30 surastos segės kojelė yra visa skersai rantyta. Šio tipo segės Lietuvoje labai dažnai aptinkamos²¹²⁾ ir priskiriamos V—VI amž. Be-

²¹²⁾ Žiūr. psl. 259.

to, Eiguliųose dar buvo surastas geležinės segės fragmentas (kape Nr. 11, Pav. 51:4), pagal kuri sunkoka atstatyti jos ankstyvesnę formą.

Segių vietoje labai dažnai buvo vartojami smeigtukai. Smeigtukų aptikta tik dviejų tipų: geležinių lazdelinių (Pav. 51:3; 52:7) ir buoželinių. Lazdeliniai smeigtukai dažniausiai yra nedideli ir savo forma nedaug tesiskiria nuo kituose kapinynuose aptinkamų šios rūšies smeigtukų. Eiguliųose II surastieji buoželiniai smeigtukai (Pav. 55:1) yra ankstyvo tipo, jų žiedelis, prie kurio būdavo prikabinamos grandinėlės, yra gana didelis, viršutinioji smeigtuko dalis dar nėra nuokamieni, kaip vėlyvesnių šio tipo smeigtukų, bet apskrita (kapas Nr. 46) arba kiek suplota (kapas Nr. 44). Apskritai, Eigulių II buoželiniai smeigtukai yra labai gimininki senojo geležies amžiaus pabaigos žediniams smeigtukams (Pav. 37:2). Eiguliškiai buoželiniai smeigtukai priskirtini V amžiui. Gimininkų vienalaikių ir jau vėlyvesnio tipo buoželinių smeigtukų surasta šiaurinėje bei vidurinėje Lietuvoje, ypač Žiemgalos kaimynystėje²¹³⁾.

Apirankių Eigulių II kapinyne aptikta gana įvairių: juostinių, storagalių ir įvijinių. Juostinės apirankės nevienodos ir įvairiai ornamentuotos. Prie pačių ankstyviausių juostinių apirankių tenka priskirti kape Nr. 13 surastas dvi apirankes (Pav. 53:7-8). Jos yra visai plokščios ir siaurėja galai bei briaunos papuoštos įmuštų taškučių grupėmis. Apirankės savo forma ir pagražinimo būdu yra labai gimininkos senojo geležies amžiaus pabaigos panašaus tipo juostinėms apirankėms. Maždaug tam pačiam pereinamajam laikotarpiui ir vidurinio geležies amžiaus pradžiai tenka priskirti juostines pusapvalio ir trikampio piūvio apirankes, protarpiais ornamentuotas skersinių brūkšnelių grupėmis (kapas Nr. 14, 20 ir dvi atsitiktinai surastos apirankės). Iš kitų juostinių apirankių tenka pažymeti 6 apirankes (kapas Nr. 46), ornamentuotas smulkiu rombiniu raštu (Pav. 55:11), 7 pusapvalio ir trikampio piūvio apirankes (kapas Nr. 40), išrašytas dantiniu raštu (Pav. 56:3, 5) ir 2 tokiu pat būdu pagražintas pusapvalio piūvio juotines apirankes, surastas degintiniame kape Nr. 44. Storagalių apirankių Eigulių II kapinyne surasta 4.

²¹³⁾ Ziūr. psl. 262—263.

Jos visos yra kampuotais galais, palai kampų briaunas išrašytos arba įmuštų taškučių (kapas Nr. 27) arba mažų trikampių eilėmis (kapas Nr. 40, Pav. 56:6-7). Apirankės priskirtinos V—VI amžiui. Šio tipo ir kiek išsigimusiu vėlyvesnių storagalių apirankių surasta gana daug įvairiose Lietuvos vietose²¹⁴⁾). Tam pačiam laikotarpiui priklauso ir kape Nr. 23 surasta žalvarinė apirankė plonais platėjančiais galais. Pagaliau kape Nr. 30 kartu su lankine ilgakoje sege buvo rastos dvi įvijinės apirankės, susuktos iš pusapvalio ir trikampio piūvio žalvarinės vielos (Pav. 56:4).

Ziedų Eigulių II kapinyne aptikta tik dviejų tipų: įvijinių ir juostinių. Įvijiniai žiedai yra susukti iš gana plonos pusapvalio piūvio žalvarinės vielos (Pav. 52:5-6; 55:9), o juostiniai — sulenkti iš plačios, išplotos ir neornamentuotos skardelės (Pav. 51:5-4; 55:6-8). Abiejų tipų žiedai yra vienalakiai, dažnai randami kartu tuose pačiuose kapuose.

Be papuošalų, Eigulių surasta darbo įrankių ir ginklų. Iš darbo įrankių paminėtini trumpi ir ilgi įmoviniai kirviai (Pav. 49:1; 50:1, 4; 51:9), kurie, reikia manyti, buvo vartojami ir ginklo vietoje, ilgi bei tiesūs peiliai (Pav. 51:2) ir geležinės ylos (Pav. 52:1). Iš ginklų aptikta dažniausiai plokščių lapo pavidalo ietigalių (Pav. 49:4-5; 51:1) ir geležinių antskydžių (Pav. 49:2).

Eigulių II kapinyne surastieji griauciai buvo atiduoti ištirti V. D. Universiteto Medicinos Fakulteto Anatomijos Institutui. Iš paskelbtųjų griautinės medžiagos tyrinėjimo duomenų šiek tiek matyti, kokia yra buvusi Eigulių gyventojų fizinė struktūra²¹⁵⁾). Žmonės yra buvę aukštesni kaip vidutinio ūgio: vyru vidutinis aukštis buvęs 1,68 m, moterų — 1,56 m. Eigulių II gyventojų kaukoles J. Žiliuskas ir R. Masalskis šiaip apibūdina: „jos yra ilgos, siauros, gana žemomis ir, ypatingai vyriškų individų, nuolaidžiomis kaktomis. Jų pakaušis gana didelis, į užpakalį atsikišęs ir kiek nusvires. Kakta jų yra maža. Be to, krinta į akis nedidelių“.

²¹⁴⁾ Ziūr. psl. 267.

²¹⁵⁾ 1935 m. Eigulių II griautinės medžiagos tyrinėjimai yra paskelbti: J. Žiliuskas ir R. Masalskis, Senojo geležies periodo Lietuvos gyventojų kaukolių studija (kaukolės dėžės evoliucija ir rasinė priklausomybė). — V. D. U-to Medicinos Fakulteto Darbai, t. IV, knyg. 1—3, Kaunas 1937, psl. 1—195.

delis apatinį žandikaulių kampų atstumas, dėl to viršutinio ir apatinio veido plotis nedaug tesiskiria; todėl veidas atrodo keturkampus. Kitais pažymiais tos kaukolės skiriasi nuo mūsų laikų lietuvių kaukolių, bet šiuo paskutiniuoju veido pažymiu, kuris aplamai yra laikomas būdingu baltiškam tipui, tos kaukolės atrodo mums artimesnės²¹⁶⁾). Iš 1935 m. Eiguliuose surastų kaukolių dvi yra ultradolichokefalikų ir kitos dolichokefalikų. Rasiškai Eiguliu II gyventojai esą Cro-Magnono rasės palikuonys²¹⁷⁾). Vidutiniškoji Eiguliu II vyrų kaukolių talpa 1487 cm³ ir moterų — 1355 cm³, todėl „kaukolės pagal savo talpą priklauso aristokefalinei kaukolių grupei, kuriai priklauso 76% XX a. lietuvių kaukolių²¹⁸⁾.

Pagaliau tenka trumpai paminėti 1936 m. tyrinę Uogučių kapinyną, Platelių vls., Kretingos aps.²¹⁹⁾). Šis kapinynas, deja, ilgus metus bekasant bulvėms rūsius, buvo labai sunaikintas. 1936 m., belikviduojant kapinyną, dar buvo surasti 5 nesuardyti kapai. Kapuose griaucių liekanų aptikta tik prie žalvarinių papuošalų, todėl pagal išlikusius atskirus kaulų fragmentus ir radinių situaciją dar buvo įmanoma nustatyti kryptį, kuria mirusieji būdavo laidojami. Iš 5 kapų dviejuose mirusieji buvo paguldyti galvomis į vakarus, o likusiųose trijuose kapuose — įvairiomis kryptimis: vienas į pietus, antras į pietų vakarus ir trečias į pietų rytus. Mirusieji laidoti maždaug 0,40—0,60 m gilumo duobėse.

Nors čia ištirta mažas kapų skaičius, tačiau radinių aptikta gana daug. Antkaklių surasta dvejopų: storėjančiais užkeistais galais ir suktinių. Kape Nr. 1 surastoji sidabrinė antkaklė (Pav. 57:2) per vidurių yra visai plona, į galus iš pradžių storėja, bet patys galai pamažu vėl plonėja. Apvalūs galai yra užkeisti, ornamentuoti skersinių brūkšnių grupėmis, o storiausioji antkaklės galų dalis išrašyta išilginėmis

²¹⁶⁾ J. Žilinskas ir R. Masalskis, Senojo geležies periodo Lietuvos gyventojų kaukolių studija, l. c., psl. 19.

²¹⁷⁾ J. Žilinskas ir R. Masalskis, l. c., psl. 39—40.

²¹⁸⁾ J. Žilinskas ir R. Masalskis, l. c., psl. 82.

²¹⁹⁾ B. Tarvydas, Uogučių senkapis. — Gimtasai Kraštas 1936, Nr. 2—4, ps. 527—529, pav. 28 ir 29. Kasinėjimų medžiaga yra V. D. Kultūros Muziejaus prieistoriniame skyriuje, inv. Nr. 663:1—28; 664:1—8; 665:1—9; 666:1—5; 667:1—5.

pusmėnulių grupėmis. Giminingų šio tipo antkaklių surasta šiaurės vakarinėje Lietuvos dalyje²²⁰). Uogučių antkaklę tenka priskirti V—VI amžiui. Tam pačiam laikotarpiui priskirtina ir žalvarinė suktinė antkaklė, rasta kape Nr. 2 (Pav. 57:6). Vienas čia minėtosios antkaklės galas baigiasi kilpele, antras — kableliu. Lygiai tokį pat suktinių antkaklių plonėjančiais apskritais galais rasta Pašuvyje, Krakių vls.²²¹) ir prie Šaukoto, Grinkiškio vls., Kėdainių aps.²²²). Iš kitų kaklo papuošalu terastas vienas mažas dvigubo nupiauto kūgio gintarinis karolis.

Segių Uogučiuose visai nerasta (terasta senojo geležies amžiaus laiptelinių segių): matyt, čia viduriniame geležies amžiuje jų vietoje buvo vartojami smeigtukai. Smeigtukų aptikta dvejopų: geležinių lazdelinių ir smeigtukų apvalainėmis buoželėmis (Pav. 57:3). Panašaus tipo smeigtukų apvalainėmis buoželėmis surasta ir kitose Lietuvos dalyse²²³). Už Lietuvos ribų daugiausia jų aptinkama Žiemgaloje.

Apirankių surasta 8. Visos apirankės yra gana masyvios, maža trikampiška iškyla per viduri. Apirankių galai ornamentuoti nevienodai: vienose palaii kraštines briaunas įmušta po dvi taškučių eiles, kitose po vieną dantinio rašto eilę. Viduriniosios briaunos šonuose vienur įmušta trikampių (Pav. 57:4), kitur pusmėnulių arba akučių eilės. Šio tipo apirankių daugiausia surasta šiaurinėje Lietuvos dalyje²²⁴); jos priskirtinos V—VI amžiui.

Visi Uogučiuose surastieji žiedai yra įvijiniai, padaryti iš žalvarinės pusapvalio piūvio vielos (Pav. 57:8).

Ypačiai įdomus gintarinis varpstelis surastas kape Nr. 2 (Pav. 57:1). Varpstelis yra apskritas, plokščias, su skylute viduryje. Viena varpstelio pusė visai lygi, o antra ornamentuota duobutėmis, kurios sudaro tris koncentrinius ratus. Visai panašios formos ir rašto varpstelis, tik senojo ge-

²²⁰) Ziūr. psl. 256—257.

²²¹) Antkaklė žalvarinė, suktinis lankelis gana plonas (V. D. Kultūros Muziejaus inv. Nr. 715:1).

²²²) Prie Šaukoto surastos sidabrinės antkaklės suktinis lankelis per viduri yra kiek storesnis, bet į galus plonėja (V. D. Kultūros Muziejaus inv. Nr. 762).

²²³) Ziūr. psl. 263.

²²⁴) Ziūr. psl. 269.

iežies amžiaus antrosios pusės, yra surastas Plūciuose (Oberhof), Klaipėdos aps.²²⁵).

Pagaliau paminėtini du geležinių peilių fragmentai ir vienas gana ilgas lenktas dalgis (Pav. 57:7). Dalgio kjos konstrukcija yra visai panaši šių dienų dalgio konstrukcijai.

Apskritai, Uogučių kapinyno medžiaga labai giminingo to paties laikotarpio šiaurinės bei šiaurės vakarinės Lietuvos ir Ziemgalos kapų radiniams.

Be šios sistemingai ištirtos medžiagos, paskutiniuoju metu susikaupė didelis kiekis atsitiktinių radinių. Nors atsitiktinių radinių mokslinė vertė yra žymiai mažesnė, tačiau kultūrinėms grupėms bei medžiaginei kultūrai tirti ir jie turi gana didelės reikšmės. Kadangi atsitiktinių vidurinio geležies amžiaus radinių yra labai daug ir šiai gausiai medžiagai išanalizuoti reiktų plačios specialios studijos, todėl šio darbo ribose visai neįmanoma ties atskirais radiniais kiek ilgiau sustoti. Cia trumpai paminėsiu tik kai kurias svarbesnes radinių grupes.

Senajame geležies amžiuje, kaip matėme, Lietuvoje buvo mėgiami įvairūs galvos papuošalai: kepuraitės²²⁶), žalvariniai įvijiniai (Pav. 27:1-2) ir plokšteliniai antsmilkiniai (Pav. 41:1-2). Viduriniame geležies amžiuje taip pat aptinkame gana daug galvos papuošalų, bet jie jau gerokai skiriiasi nuo ankstyvesniųjų laikų papuošalų. Eigulių II kapyne, kaip minėjau, aptikta apgalvių, sudarytų iš žalvarinių žiedelių, po tris grupėmis užmautų ant storokos suktos virvutės. Bet labiausiai mėgiami apgalviai buvo sudaromi iš 2—4 eilių įviju, perskirtų lietinėmis įvairaus pločio ir ilgio plokštėmis (Pav. 56:8 ir 58:1). Tokių apgalvių surasta viduriuje, iš dalies šiaurinėje ir vakarinėje Lietuvos dalyje²²⁷),

²²⁵) Kapas Nr. 14. Radinys yra Prussia Muz. Karaliaučiuje.

²²⁶) Viena gana gerai išlikusi medžiaginė kepurėlė, papuošta žalvarinėmis išgaubtomis plokštėmis ir įviomis, buvo rasta Sernų kapinyne, Klaipėdos aps. Plg. Sitzungsberichte der Altertumsgesellschaft Prussia, Heft 17, psl. 147 tt, Taf. XIII ir W. Gärte, Urgeschichte Ostpreussens, psl. 245, Abb. 188.

²²⁷) Ypač daug apgalvių buvo surasta suardytame Pašušvio kapinyne (V. D. Kultūros Muz. inv. Nr. 715:15—32; plg. dar Šviatowit VI, tab. VIII). Be to, panašaus tipo apgalvių fragmentų rasta šiose vie-

Latvijoje ir net vidurinėje Rusijoje, netoli Riazanės²²⁸). Kaip minėtieji apgalviai būdavo dėvimi, iš atsitiktinių radinių nieko negalime pasakyti. Tik Eigulių II kapinyno kasinėjimų metu kai kuriuose kapuose po apgalvių žiedeliais buvo aptikta organinės medžiagos, greičiausiai audinio, liekanų ir plaukų. Reikia manyti, kad apgalviai būdavo prisiuvami prie kepurėlių arba kitų galvos apmautų. Platesnieji apgalviai galėjo būti ir atskirai ant galvos nešiojami.

Antkaklių tipologinė serija taip pat padidėjo. Dalis antkaklių formų yra paveldėta iš senojo geležies amžiaus, bet didelę dalį sudaro visai nauju tipų antkaklės. Prie paveldėtųjų antkaklių tenka priskirti šaukštiniės (Pav. 53:3 ir 59:1), dėželinės (Pav. 54:1 ir 59:2), antkaklės kūginiainiai ir viela apvyniotais galais, kur vienas galas baigiasi kilpele, antras kableliu. Šaukštiniės antkaklės, apie kurias jau anksčiau kalbėta, viduriniame geležies amžiuje, matyti, buvo labai mėgiamos, todėl jos gana ilgai ir vartojamos. Iš pradžių antkaklių šaukšteliai, palyginti, yra buvę nedideli, bet vėliau antkaklės išsigimsta ir kaskart darosi vis masyvesnės. Prie labiausiai išsigimusiu šaukštinių antkaklių tenka priskirti antkaklę, surastą Kalniškiuose, Ariegalos vls., Kėdainių aps. (Pav. 59:1).

Dėželinės antkaklės taip pat pakito. Vietoj vienos dėželinės (Pav. 38:5) ant užsegamosios dalies uždedama net trys apvalios išgaubtos plokšteliės (Pav. 59:2) arba užsegamoji dalis sudaroma iš dviejų dėželių (Pav. 54:1). Be to, vėlyvesnių antkaklių viela apvynioti galai storėja ir ant jų vietoje keturių žiedelių uždedami net šeši labai profiliuoti žiedeliai. Šio tipo antkaklės yra priskirtinos V—VI amžiui²²⁹).

tose: Beržuose, Dotnuvos vls., Kėdainių aps. (V. D. Kultūros Muz. inv. Nr. 748:4), Trivalakiuose, Pašvitinio vls., Šiaulių aps. (Pav. 58:1, V. D. Kultūros Muz. inv. Nr. 738:24), Leporuose, Kriukų vls., Šiaulių aps. (V. D. Kultūros Muz. inv. Nr. 950:3), Gibaičiuose, Meškuičių vls., Šiaulių aps. (V. D. Kultūros Muz. inv. Nr. 1102:4), už Joniškio, Šiaulių aps. (V. D. Kultūros Muz. inv. Nr. 745), Šiaulių aps. (V. D. Kultūros Muz. inv. Nr. 711:5—6) ir Plūciuose (Klai-pėdos aps.), kape Nr. 115 (Prussia Muz., Karaliaučiuje).

²²⁸) H. Moora, Die Eisenzeit in Lettland, II, psl. 470 tt.

²²⁹) Pastarojo tipo antkaklių surasta: 2 Paprūdžiuose, Kelmės vls., Raseinių aps. (V. D. Kultūros Muz. inv. Nr. 700:3 ir 714:1) ir 2 Užpelkiuose, Platelių vls., Kretingos aps. (V. D. Kultūros Muz.

Antkaklių kūginiais galais taip pat dar aptinkama vidurinio geležies amžiaus pradžioje, ypač rytinėje Lietuvos dalyje. Sių antkaklių kūgiai yra žymiai aukštesni, negu senojo geležies amžiaus, ir kartais antkaklės lankelio vidurinioji dalis būna išplota ir ornamentuota²³⁰).

Pagaliau prie paveldėtų iš senojo geležies amžiaus antkaklių priskirtinos antkaklės storėjančiais ir viela apvyniotais galais, kur vienas galas baigiasi kilpele, antras kableliu (Pav. 60:1). Vidurinio geležies amžiaus pradžios šio tipo antkaklės daugiausia skiriasi nuo ankstyvesniųjų tuo, kad jų galai yra žymiai storesni ir ant jų uždedami profiliuoti žiedeliai²³¹).

Be šių paveldėtųjų antkaklių tipų, viduriniame geležies amžiuje susiduriame ir su visai kitokiomis antkaklėmis, kurioms tiesioginių prototipų nevisada randame senajame geležies amžiuje. Prie tokių antkaklių priskirtinos: antkaklės plonėjančiais viela apvyniotais galais (Pav. 43:7 ir 58:4), storėjančiais užkeistais galais (Pav. 57:2), pergniaužtiniais, arba facetuotais, galais (Pav. 60:2), suktinės antkaklės (Pav. 57:6 ir 58:2-3), antkaklės plokščiais (Pav. 58:5) bei plokščiais užkeistais galais ir kt.

Prie pačių ankstyviausių V amž. antkaklių tenka priskirti antkaklės kiek plonėjančiais viela apvyniotais galais. Vienas antkaklės galas baigiasi kilpele, antras — kableliu (Pav. 43:7; 58:4). Šio tipo antkaklės dažniausiai yra sidabrinės²³²), ta-

inv. Nr. 662:2—3). Panašių antkaklių taip pat su 6 profiliuotais žiedeliais, tik su viena dėže, surasta Plūciuose (Oberhof), Klaipėdos aps. (Prussia Muz.).

²³⁰) Plg. antkaklę, surastą Rakenuose, Salako vls., Zarasų aps. (V. D. Kultūros Muz. inv. Nr. 658:17).

²³¹) Paprūdžiai, Kelmės vls., Raseinių aps. (V. D. Kultūros Muz. inv. Nr. 714:3); Stačiūnai, Meškuičių vls., Siaulių aps. (Siaulių „Aušros“ Muz.), Gibaičiai, Meškuičių vls. (Siaulių Metraštis 1933, pav. 6:3 ir 8 viršuje) ir sid. antkaklės dalis, rasta Pažeriu km., Skaudvilės vls., Tauragės aps. (V. D. Kultūros Muz. inv. Nr. 969:1). Be to, šio tipo antkaklių rasta ir Klaipėdos krašte, plg. H. Moora, Die Eisenzeit in Lettland, II, psl. 311 tt.

²³²) Uptytė, Naujamiesčio vls., Panevėžio aps. (plg. Pav. 43:7; V. D. Kultūros Muz.), Skineikiai, Dusetų vls., Zarasų aps. (V. D. Kultūros Muz.), Pašušvys, Krakių vls., Kėdainių aps. (V. D. Kultūros Muz. inv. Nr. 715:57) ir Dubysos krante (V. D. Kultūros Muz. inv. Nr. 749:32).

čiau pasitaiko ir žalvarinių²³³). Lygiai tokiu pat antkaklių žinoma ir už Lietuvos ribų: Latvijoje (Miškiniavoje, Ludzos aps.), Estijoje, vidurinėje ir pietinėje Rusijoje. Antkaklių kilmės klausimas dar nėra galutinai išaiškintas. H. Moora išvedžioja, kad šios antkaklės i Rytų Pabaltijį yra patekusios iš pietinės Rusijos, Dniepro upyno²³⁴). Tačiau, man atrodo, kildinti ir Lietuvoje surastas šio tipo antkakles iš pietinės Rusijos nėra pagrindo. Jei jos iš ten būtu patekusios i mūsų kraštą, tai kartu su jomis turėtume aptikti ir kitų pietinės Rusijos kilmės dirbinių. Tačiau tokiu radinių neturime. Atrodo, kad ir šios antkaklės greičiausiai yra lietuviškos kilmės, nors jų prototipais ir galėjo būti pietinėje Rusijoje randamos gimininingos antkaklės. Apie šių antkaklių lietuvišką kilmę lyg kalbėtu ir Miškiniavos sidabrinių antkaklių radinys²³⁵). Cia kartu su dviem šaukštinėmis grynai lietuviškos kilmės antkaklėmis buvo rastos taip pat dvi sidabrinės antkaklės plonėjančiais viela apvyniotais galais. Taigi ir jos kartu su lietuviškomis šaukštinėmis antkaklėmis turėjo patekti į Miškiniavą iš Lietuvos.

Antkaklių storėjančiais užkeistais galais (Pav. 57:2) pa-skutiniuoju metu taip pat aptikta nemaža. Daugumas šio tipo antkaklių yra sidabrinės. Lig šiol daugiausia jų surasta Šiaulių aps., tačiau atskirų antkaklių pasitaiko Klaipėdos, Kretingos, Raseinių ir Kėdainių aps.²³⁶). Visai to paties tipo antkaklių apsciai aptinkama Latvijoje, kur greičiausiai yra buvęs jų centras. Iš Latvijos jos pasiekė Estiją ir Suomiją. Tipologiškai giminingu antkaklių storėjančiais galais gana daug

²³³) Kalniškiai, Ariogalos vls., Kėdainių aps. (V. D. Kultūros Muz. inv. Nr. 686:1).

²³⁴) H. Moora, Die Eisenzeit in Lettland, II, psl. 317—319.

²³⁵) Materialy po archeologii Rossii, t. I, vyp. I, S. Peterburg 1890, psl. 50, pieš. 1—3 ir tab. XIII; H. Moora, Die Eisenzeit in Lettland, II, pav. 39.

²³⁶) Plūciuose (Oberhof), Klaipėdos aps. (kapas Nr. 132, Prussia Muz.), Uogučiuose, Platelių vls., Kretingos aps. (V. D. Kultūros Muz. inv. Nr. 664:1), Linksmėnuose, Joniškio vls., Šiaulių aps. (Šiaulių „Aušros“ Muz.), Sukionyse, Stačiūnų vls., Šiaulių aps. (Šiaulių „Aušros“ Muz.), 3 Gibaičiuose, Meškuičių vls., Šiaulių aps. (Šiaulių „Aušros“ Muz.), Leporuose, Kriukų vls., Šiaulių aps. (Jelgavos muz.), Lygumų apylinkėse, Šiaulių aps. (V. D. Kultūros Muz. inv. Nr. 983), Būriškyje, Papilės vls., Šiaulių aps. (V. D. Kul-

aptikta Skandinavijoje ir šiaurinėje Vokietijoje²³⁷). Daugumas Lietuvoje surastų antkaklių priskirtinos V—VI amž., tik Stačiūnuose surastoji antkaklė yra vidurinio geležies amžiaus pabaigos (apie 800 po Kr.).

Gryna Rytų Pabaltijo tipo yra antkaklės pergniaužtiniais, arba facetuotais, galais (Pav. 60:2). Visos šio tipo Lietuvoje surastos antkaklės yra sidabrinės, kaltinės²³⁸). Be to, jų dar aptinkama Latvijoje ir Estijoje²³⁹). Rytų Prūsuose lig šiol šiokių antkaklių nerasta. Antkaklės pergniaužtiniais galais priskirtinos VI—VII amžiui.

Suktines antkakles jau esu trumpai priminės, kalbėdamas apie Uogučių kapyno tyrinėjimus. Šio tipo antkaklių, tik jau kiek vėlyvesnių (VII amž.), randama ir Latvijoje²⁴⁰).

Pagaliau vidurinio geležies amžiaus antrajai pusei priskirtinos dvi žalvarinės antkaklės plokščiais bei užkesitais galais²⁴¹).

Segių taip pat surasta labai daug. Vyraujanti forma yra lankinės segės. Bene labiausiai Lietuvoje paplitusios yra lankinės žieduotosios segės. Jos yra išriedėjusios iš senojo geležies amžiaus lankinių segių lenktūros Muz. inv. Nr. 676), Dubysos krante, Raseinių aps., (V. D. Kultūros Muz. inv. Nr. 743:1), Pašušvyje, Krakių vls., Kėdainių aps. (Lenkų Mokslo Bičiulių D-jos muz. Vilniuje) ir viena greičiausiai vidurinio geležies amžiaus pabaigos Stačiūnuose, Siaulių aps. (Siaulių „Aušros“ Muz.).

²³⁷) H. Moora, Die Eisenzeit in Lettland, II, psl. 322 tt.

²³⁸) Antkaklių pergniaužtiniais galais surasta šiose vietose: 3 Draustiniuose, Gudžiūnų vls., Kėdainių aps. (V. D. Kultūros Muz. inv. Nr. 721:1, 3 ir 5), 2 Pašušvyje, Krakių vls., Kėdainių aps. (V. D. Kultūros Muz. inv. Nr. 715:50 ir Lenkų Mokslo Bičiulių D-jos muz. Vilniuje, lent. VI), 2 Panevėžio apylinkėse (Panevėžio muz.), 1 Migoniukose, Pasvalio vls., Biržų aps. (Biržų muz.) ir 1 Vėžlaukyje, Siluvos vls., Raseinių aps. (Kėdainių muz.). Be to, giminininga ruoplinė antkaklė buvo rasta Endriūnuose, Panemunio vls., Rokiškio aps. (V. D. Kultūros Muz. inv. Nr. 1090:2) ir Akmenėje, Siluvos vls., Raseinių aps. (V. D. Kultūros Muz.).

²³⁹) H. Moora, Die Eisenzeit in Lettland, II, psl. 343 tt; V. Ginters, Daugmales pilskalna 1936. g. izrakumi. — Senatne un Māksla, IV, 1936, pav. 10:1.

²⁴⁰) E. Snore, Jauni vidējā dzelzs laikmeta kapu atradumi Zemgalē. — Senatne un Māksla, t. III, 1937, psl. 85, pav. 3:1.

²⁴¹) Antkaklės greičiausiai rastos Dūkste (V. D. Kultūros Muz. inv. Nr. 750:46 ir 750:4).

tine kojele. Prie pačių ankstyviausių žieduotujų segių tenka priskirti segės su žieduotomis buoželėmis įvijos viršuje ir galuose (Pav. 61:1-3). Šio tipo žieduotujų segių ypač daug randama Klaipėdos krašte, Semboje, Notangoje²⁴²) ir šiek tiek Latvijoje²⁴³). N. Abergas²⁴⁴) šias seges priskiria III amž. antrajai pusei ir IV amž., tačiau segę, rastą Paprūdžiuose, Kelmės vls. (Pav. 61:2) jau tenka priskirti V amžiui.

Antrajai žieduotujų segių grupei priskirtinos ilgos, lieknos ir ilgomis įvijomis segės (Pav. 62:1-4). Jos ir žiedelių turi nedaug: po vieną ar du kojelės gale, abejose apvijos pusėse ir prie pat įvijos. Šios segės yra ypač paplitusios Klaipėdos krašte, Semboje, šiek tiek Notangoje ir tarp Galdapės bei Unguros (Angerburg). Jos priskiriamos V amžiui²⁴⁵).

Trečiajai grupei priskirtinos jau trumpesnės ir plokštėnės žieduotosios segės (Pav. 62:5-9). Sių segių lankelis dažniausiai yra trumpesnis, pagražintas išilginiais grioveliais. Ant kojelės bei lankelio būdavo uždedami 8 žiedeliai, o tarp jų, dažniausiai keturiose vietose, įdedama auksinė, sidabrinė arba net ir žalvarinė spaustinė skardelė. Įvijos galai paprastai baigiasi dviem tokiomis pat žieduotomis buoželėmis. Be žalvarinių šio tipo segių, kartais aptinkame ir sidabrinį. Trečiosios grupės žieduotosios segės yra gana plačiai paplitusios Lietuvoje, beveik visuose Rytų Prūsuose²⁴⁶), Latvijoje, Estijoje ir Suomijoje²⁴⁷). Labiausiai giminingo yra Lietuvoje ir Rytų Prūsuose randamosios segės. Latvijoje, Estijoje ir Suomijoje aptinkamų segių forma jau kiek išsišikiria: ten lankelis dažnai yra siauresnis, pusapvalio arba net apskrito piūvio²⁴⁸). Daugumas trečiojo tipo žieduotujų segių priklauso V—VI amž., tačiau plokščios išsigimusios segės Lietuvoje dar

²⁴²) N. Aberg, Ostpreussen in der Völkerwanderungszeit. Uppsala 1919, psl. 12 tt, žem. I.

²⁴³) H. Moora, Die Eisenzeit in Lettland, II, psl. 132 tt.

²⁴⁴) N. Aberg, Ostpreussen in der Völkerwanderungszeit, psl. 13.

²⁴⁵) N. Aberg, Ostpreussen, l. c., psl. 12—13, žem. I. Šio tipo segių po 2 egz. surasta Latvijoje ir Estijoje (H. Moora, Die Eisenzeit in Lettland, II, psl. 136—138).

²⁴⁶) N. Aberg, Ostpreussen, l. c., psl. 12 tt, žem. I.

²⁴⁷) H. Moora, Die Eisenzeit in Lettland, II, psl. 138 tt; psl. 138 ir 140 yra sužymėta didelė dalis ir Lietuvoje rastų vėlyvojo tipo žieduotujų segių.

²⁴⁸) H. Moora, Die Eisenzeit in Lettland, II, psl. 140—141.

tebevartojamos iki vidurinio geležies amžiaus pabaigos ir net naujojo geležies amžiaus pradžios.

Ilgakojų lankinių segių lietine užkaba taip pat susikaupė gana didelis kiekis. Ankstyvesnės segės yra nedidelės, jų lankelis ir kojelė yra beveik vienodo pločio, įvijos galai baigiasi kūgeliais. Vėliau segių lankelis ir spyruoklė per viduri platėja ir įviju galai baigiasi gana didelėmis apvalainėmis buoželėmis (Pav. 63:2, 4). Kojelė ir lankelis yra įvairiai pagražinti: vienų segių kojelės gale, tarp lankelio bei kojelės ir prie įvijos aptinkame po tris skersinius griovelius, kitų segių kojelė ir dažniausiai pusapvalio piūvio lankelis yra rantytas ištisai (Pav. 63:1) arba grupėmis (Pav. 63:2, 4, 6) smulkiais bei stambiais ranteliais. Pasitaiko ir labai stambių segių (Pav. 63:4). Iš kokio tipo segių yra išriedėjusios čia paminėtosios segės, galutinai dar neišaiškinta. N. Abergas²⁴⁹) įrodinėja, kad jos yra išsvyssčiusios iš senojo geležies amžiaus lankinių segių lenktine kojele, tačiau H. Moora²⁵⁰) teigia, kad šių segių lietinei užkabai ir iš dailes lankelio formai susidaryti yra turėjusios įtakos Padunojo Romos provincijų panašaus tipo segės, kurios yra patekusios net į Rytų Prūsus.

Ilgakojų lankinių segių lietine užkaba tévynė yra Rytų Prūsai²⁵¹), tačiau jų labai daug surasta vakarinėje Lietuvos dalyje, ypač Klaipėdos krašte, Latvijoje, Estijoje, Suomijoje ir keletas net Gotlando, Ölando ir Bornholmo salose²⁵²). Visuose čia paminetuose kraštuose aptinkamos šio tipo segės yra labai giminingsos, todėl dažnai beveik neįmanoma nustatyti, kurios yra vietinės ir kurios įvežtinės iš Prūsų. Daugumas segių priskiriamos V—VI amžiui, tačiau masyvinių segių aptinkama ir kiek vėliau.

Ilgakojėms segėms visai giminingsos yra segės kryžmine kojele (Pav. 63:3). Jos savo konstrukcija skirtasi nuo ilgakojų segių tik tuo, kad kojelės gale pridedamas skersinis laiptelis, arba kryžma. Siu VI ir VII amž. pradžios

²⁴⁹⁾ N. Aberg, Ostpreussen in der Völkerwanderungszeit, psl. 53 tt.

²⁵⁰⁾ H. Moora, Die Eisenzeit in Lettland, II, psl. 145 tt.

²⁵¹⁾ N. Aberg, Ostpreussen etc., 1. c., žem. III.

²⁵²⁾ H. Moora, Die Eisenzeit in Lettland, II, psl. 144 tt.

segų centras yra Rytų Prūsuose²⁵³), tačiau šiek tiek jų aptikta Lietuvoje²⁵⁴), Latvijoje²⁵⁵) ir net Gotlande²⁵⁶). Gotlande surastosios segės, be abejo, yra įvežtinės ir kalba apie prekybinius baltų santykius su gotlandiečiais.

Iš segų kryžmine kojele išsivystė lankinės laiptelinės segės (Pav. 63:5, 8-10). Iš pradžių segės laipteliai yra dar trumpi (Pav. 63:5), bet vėliau platėja, ilgėja (Pav. 63:8-9) ir pagaliau atsiranda net keturi beveik vienodo ilgio laipteliai (Pav. 63:7, 10). Įvijos galai baigiasi kaip ir žieduotųjų segų dviem žieduotomis buoželėmis (Pav. 63:10). Iš pradžių segų konstrukcija yra panaši į lankines seges lietine užkaba (plg. Pav. 63:1 ir 5), bet vėliau segės plokštėja ir labiausiai išsivysčiusią formą matome Pav. 63:10. Sių VII amžiaus segų centras taip pat yra buvęs Rytų Prūsuose²⁵⁷), tačiau nemaža šio tipo segų randama ir Lietuvoje²⁵⁸).

Zvaigždžiaukoju segių paskutiniuoju metu surasta tik dvi: viena Užpelkiuose, Platelių vls., Kretin-

²⁵³) N. Aberg, Ostpreussen etc., 1. c., psl. 120 tt, žem. VII.

²⁵⁴) Šio tipo segų surasta: 2 Pašušvyje, Krakių vls., Kėdainių aps. (V. D. Kultūros Muz. inv. Nr. 715:11, 13), 1 Glitenuose, Krekenavos vls., Panevėžio aps. (V. D. Kultūros Muz. inv. Nr. 726:6), 1 Pagrybiuose, Kaltinėnų vls., Tauragės aps. (V. D. Kult. Muz. inv. Nr. 709:27), 1 Skomantuose, Svėkšnos vls., Tauragės aps. (V. D. Kult. Muz. inv. Nr. 719:2), 2 Rubokuose, Silutės aps., 1 Laistuose, Klaipėdos aps. ir 2 Plūciuose, Klaipėdos aps. (plg. N. Aberg, Ostpreussen etc., 1. c., psl. 121).

²⁵⁵) Katalog der Ausstellung zum X. archäologischen Kongress in Riga 1896, Riga 1896, Taf. 5:6.

²⁵⁶) B. Nerman, Die Völkerwanderungszeit Gotlands. Stockholm 1935, psl. 70, Taf. 37:376—378.

²⁵⁷) N. Aberg, Ostpreussen in der Völkerwanderungszeit, psl. 125 tt, žem. VIII.

²⁵⁸) 1 Dubysos pakrantėse, Raseinių aps. (V. D. Kult. Muz. inv. Nr. 743:4), 1 Vinkšnėnuose, Siaulių vls. (Pav. 63:7), 1 Trivalakiuose, Pašvitinio vls., Siaulių aps. (V. D. Kult. Muz. inv. Nr. 738:2), 1 Gibaičiuose, Meškuičių vls. (V. D. Kult. Muz. inv. Nr. 1102:2), 1 Linksmėnuose, Joniškio vls., Siaulių aps. (V. D. Kult. Muz.), 1 Kurmaičiuose, Joniškio vls. (Siaulių „Aušros“ Muz.), 1 Pagrybiuose, Kaltinėnų vls. (Pav. 63:10, V. D. Kult. Muz. inv. Nr. 709:25), 1 Paežerio km., Skaudvilės vls., Tauragės aps. (V. D. Kult. Muz. inv. Nr. 969:4) ir 3 Drežiuose, Priekulės vls., Klaipėdos aps. (Pav. 63:8—9, V. D. Kult. Muz. inv. Nr. 892:1—2 ir 892:3). Kitos šio tipo segės, surastos Klaipėdos krašte, yra nurodytos: N. Aberg, Ostpreussen, 1. c., psl. 128 ir 139 tt.

gos aps. (Pav. 64:1) ir antra Eikotiškyje, Degučių vls., Zarasų aps. (Pav. 64:2)²⁵⁹). Šiu segių kojelė baigiasi žvaigždės pavidalo galu, dažnai papuoštu ornamentuotu spaustiniu sidabru. Ir lankelio viduryje esanti keturkampė plokštė būna išklota sidabru. Iš kokio segių tipo yra išriedėjusios žvaigždžiaiakojės segės, tuo tarpu galutinai dar neišaiškin ta, bet manoma, kad jos yra atsiradusios Rytų Prūsuose, kur yra buvęs jų centras²⁶⁰). Daugiausia ankstyvo tipo žvaigždžiaiakojų segių randama Semboje, ypač Fischhauseno aps.²⁶¹). Iš čia jos plito į kaimyninius kraštus: Lietuvą, Latviją, Estiją, Suomiją, Bornholmo ir Ölando salas, į vakarų Prūsus ir viena segė yra surasta net Kijevo apylinkėse²⁶²). Tačiau visose čia paminėtose srityse žvaigždžiaiakojų segių randama nedaug. Segės priskiriamos V—VI amžiui.

Skliautakoju segių Lietuvoje tuo tarpu aptikta labai nedaug: 1 Pašušvyje, Krakių vls. (Pav. 64:3), 1 Pušalote, Panevėžio aps. (Pav. 64:4) ir 1 Medsėdžiuose, Skaudvilės vls. (?), Tauragės aps.²⁶³). Segių skliuto pavidalo kojelė yra palenkta, kai kada ornamentuota dantiniu raštu, lankelis yra keturkampis, ivijos galai baigiasi dviem kūginėmis žieduotomis buoželėmis. Visai to paties tipo segių randama ir Latvijoje, ypač Ziemgaloje²⁶⁴). Segės priskirtinos VII amžiui.

Pagaliau paminėtinos lankinių segės trikampe kojele (Pav. 64:5-7). Jų Lietuvoje surasta gana daug²⁶⁵.

²⁵⁹) Abi segės yra V. D. Kultūros Muziejuje (inv. Nr. 662:4 ir 661:9). Anksčiau žvaigždžiaiakojų segių buvo surasta ir Klaipėdos krašte: Rambyne, Plūciuose ir Sernuose (plg. N. Aberg, Ostpreussen etc., 1. c., psl. 162).

²⁶⁰) H. Moora, Die Eisenzeit in Lettland, II, psl. 153.

²⁶¹) N. Aberg, Ostpreussen etc., 1. c., psl. 29 tt, 158—161 ir žem. II.

²⁶²) H. Moora, Die Eisenzeit in Lettland, II, psl. 151 tt.

²⁶³) Visos segės yra V. D. Kultūros Muziejuje (inv. Nr. 1129:11; 896:7 ir 971).

²⁶⁴) Latviešu Kultūra Senatnē, Riga 1937, tab. XXVIII:7.

²⁶⁵) Daugiausia lankinių segių trikampe kojele surasta Pašušvyje, Krakių vls., Kėdainių aps. V. D. Kultūros Muziejuje yra 6 segės (inv. Nr. 715:3, 38, 42, 44, 55 ir 65) ir keletas segių Lenkų Mokslo Bičiulių D-jos muz. Vilniuje (plg. Światowit, t. VI, tab. IX ir X). Nemažiau kaip 7 seges yra suradės I. S. Abramovas Panevėžio aps. 1909/10 m. kasinėjimų metu (plg. Otčet Imp. Arch. Kom. za 1909/10 god,

Daugumo žalvarinių segių kojelės yra palenkotos, bet kai kurių žalvarinių (Pav. 64:7), ypač geležinių segių užkaba yra lietinė. Lankelis dažniausiai yra apvalus arba kampuotas, tačiau pasitaiko pusapvalių, trikampių ir paplokščių lankelių. Kartais lankelis būna rantytas (Pav. 64:7). Įvijos baigiasi arba dviem žieduotomis buoželėmis (Pav. 64:6) arba kampuotais galais (Pav. 64:5, 7). Lankinės segės trikampe kojele yra gana dažnos ir kituose Rytų Pabaltijo kraštuose²⁶⁶). Jos priskiriamos V—VII amžiui.

Apskritai, reikia pasakyti, segių tipai viduriniame geležies amžiuje yra gana įvairūs. Iš pradžių segės yra grakščios, nedidelės, bet vėliau jos išsigimsta, paprastėja, suplokštėja ir masivėja.

Smeigtukų tipai viduriniame geležies amžiuje yra gana įvairūs. Prie pačių ankstyviausių priskirtini smeigtukai nuokamieniomis (Pav. 65:1-4) ir apvalainėmis buoželėmis (Pav. 65:5-8). Smeigtukų nuokamieniomis buoželėmis centras yra Ziemgaloje, ypač Lielupės žemumoje²⁶⁷), tačiau paskutiniuoju metu jų surasta ir Lietuvoje²⁶⁸). Smeigtukai yra grynai baltiš-

psl. 170 tt). Toliau jų surasta dar šiose vietose: 1 Plaučiškiuose, Rozalimo vls., Panevėžio aps. (V. D. Kult. Muz. inv. Nr. 985), 1 Vosgėliuose, Dusetų vls., Zarasų aps. (V. D. Kult. Muz. inv. Nr. 974:3), 1 Alytaus apylinkėje (A. Hackman, Die ältere Eisenzeit in Finnland. Helsingfors 1905, pav. 133), 1 buv. Vilniaus gub. (V. D. Kult. Muz. inv. Nr. 751:12), 1 Pamūšyje, Vilniaus Trakų aps. (Światowit, t. II, psl. 12, pav. 14) ir 1 rad. vieta nežinoma (V. D. Kult. Muz. inv. Nr. 749:4).

²⁶⁶) H. Moora, Die Eisenzeit in Lettland, II, psl. 156 tt.

²⁶⁷) H. Moora, Die Eisenzeit in Lettland, II, psl. 202 tt.

²⁶⁸) Ankstyvo tipo smeigtukų daugiau apskritomis buoželėmis rasta: Upytėje, Naujamiesčio vls., Panevėžio ap. (V. D. Kultūros Muz. inv. Nr. 984:3), Gibaičiuose, Meškučių vls., Šiaulių aps. (Šiaulių „Aušros“ Muz.), Linkaičiuose, Joniškio vls., Šiaulių aps. (Šiaulių „Aušros“ Muz.) ir 2 Pašušvyje, Krakių vls., Kėdainių aps. (Światowit, t. VI, tab. VII ir VIII). Nuokamieniomis buoželėmis: 1 Raseinių aps. (R. Snore, Dzelzs laikmeta latviešu rotas adatas. — Latviešu Aizvēstures Materiāli, I, Riga 1930, tab. XI:14), 1 Kušeliškėje, Siluvos vls., Raseinių aps. (V. D. Kultūros Muz. inv. Nr. 746:2), 2 Paklibakiuose, Šaukėnų vls., Šiaulių aps. (V. D. Kultūros Muz. inv. Nr. 671:1 ir R. Snore, l. c., tab. XI:21), 1 Paudruvės km., Joniškio vls., Šiaulių aps. (R. Snore, l. c., tab. XI:9), 1 Petroniuose, Zeimelio vls., Šiaulių aps. (Šiaulių „Aušros“ Muz.), 2 Rudiskiuose, Gruzdžių vls., Šiaulių aps. (Šiaulių „Aušros“ Muz.) ir 1 Paežerio km., Skaudvilės vls., Tauragės aps. (V. D. Kultūros Muz. inv. Nr. 969:2).

ki; jie priskiriami V—VI amž. Tam pačiam laikotarpiui priklauso ir giminini smeigtukai apvalainėmis buoželėmis (Pav. 65:5-8). Jų centras taip pat yra Žiemgaloje, todėl visai aišku, kad ir Lietuvoje daugiausia jų randama Žiemgalos kaimynystėje²⁶⁹).

Ratelinio smeigtukų tuo tarpu surasta tik dviejose vietose: Jauneikiuose, Joniškio vls., Siaulių aps. (Pav. 66) ir Degesiuko, Vaškų vls., Biržų aps.²⁷⁰). Jauneikių smeigtuko ratelis yra plokščias ir, kaip matyti iš sidabro plokštelių likučių paviršiuje, yra buvęs išklotas spaustiniu sidabru, ornamentuotu taškučių grupėmis²⁷¹). Ratelio viršuje yra nuokamieni buoželė. Abu smeigtukai sujungti žalvarinėmis trikampės vielos grandinėlėmis. Degesių smeigtuko forma yra panaši, tik smeigtuko galvelė baigiasi trikampe išplota plokšteli. Lygiai tokį pat ir giminingu SMEIGTUKU surasta Latvijoje ypač Žiemgaloje²⁷²) ir Estijoje²⁷³). Smeigtukai priskiriami V—VI amžiui.

Ziedinių SMEIGTUKŲ lig šiol buvo žinoma labai maža, tačiau paskutiniuoju metu jų susirado gana didelis kiekis. Daugiausia šio tipo SMEIGTUKŲ surasta Šiaulių aps., dalis

²⁶⁹) Linksmėnai, Joniškio vls., Siaulių aps. (Šiaulių „Aušros“ Muz., Pav. 65:5), Jauneikiai, Joniškio vls. (V. D. Kultūros Muz.), Ringuvėnai, Kuršėnų vls., Siaulių aps. (R. Snore, l. c., tab. XI:17), Padubysio vls., Siaulių aps. (Pav. 65:7, Šiaulių „Aušros“ Muz.), Dovainiai, Platelių vls., Kretingos aps. (Telšių Muz.), netoli Paprūdžių, Kelmės vls., Raseinių aps. (Pav. 65:6, V. D. Kultūros Muz. inv. Nr. 714:22), Pašušvys, Krakių vls., Kėdainių aps. (V. D. Kultūros Muz. inv. Nr. 715:42) ir Radikiai, Lapių vls., Kauno aps. (Pav. 65:8, V. D. Kultūros Muz. inv. Nr. 761:18).

²⁷⁰) Biržų Muziejuje.

²⁷¹) Ornamentas yra buvęs lygiai toks pat kaip Grinertuose (Latvijoje) surasto ratelinio SMEIGTUKO. Plg. Latviešu Kultūra Senatnē, Riga 1937, tab. XXV:8.

²⁷²) Lygiai toks pat SMEIGTUKAS yra surastas Grinertuose, Žiemgaloje (plg., E. Snore, Jauni vidėjā dzelzs laikmeta kapu atradumi Zemgalē. — Senatnē un Māksla, t. III, 1937, pav. 4; Latviešu Kultūra Senatnē, Riga 1937, tab. XXV:8), du Plavniekalnyje, tik išplota galvele (C. Engel, Führer durch die vorgeschichtliche Sammlung des Dommuseums. Riga 1933, Taf. 5B:7) ir 1 Žiemgaloje (Valstybės Ist. Muz. Rygoje, inv. Nr. 8150:2).

²⁷³) A. M. Tallgren, Zur Archäologie Eestis, II, Tartu 1925, pav. 45; H. Moora, Saaremaa Muinasäeg. Tartu 1934, psl. 41, pav. 27.

Biržų ir net Kėdainių aps.²⁷⁴⁾. Žiedinė smeigtuko galvelė dažnai yra keturkampio piūvio, bet kartais aptinkama ir paplokščių. Ąselė, prie kurios būdavo prikabinamos grandinėlės, visa da yra priešakinėje smeigtuko dalyje. Tarpas tarp galvelės ir ąselės dažniausiai yra išrašytas eglutėmis. Žiedinė smeigtuko galvelė kartais būna ornamentuota dantiniu raštu (Kurmaicių smeigtukas). Smeigtukai dažniausiai randami poromis, su jungti žalvarinėmis grandinėlėmis, sunarstyтомis iš dvigubų paplokščių arba trikampio piūvio žiedelių. Žiediniai smeigtukai greičiausiai yra išsivystę iš lazdelinių smeigtukų. Lygiai tokios pat formos ir rašto žiedinių smeigtukų surasta Latvijoje. Manoma, kad Ziemgaloje yra buvęs šių smeigtukų centras²⁷⁵⁾.

Kiek giminingu, bet šiaip savo konstrukcija išsiskiriančių smeigtukų surasta Estijoje ir Suomijoje²⁷⁶⁾. Labiausiai žiediniai smeigtukai buvo vartojami VII—VIII amžiuje, tačiau jų aptinkama ir naujojo geležies amžiaus pradžios kapuose.

Trikampinių smeigtukų skaičius taip pat gerokai padidėjo²⁷⁷⁾. Iš pradžių šių smeigtukų galvutės buoželės yra

²⁷⁴⁾ Daugiausia žiedinių smeigtukų surasta Leporuo se, Kriukų vls., Siaulių aps.: 3 smeigtukai yra Siaulių „Aušros“ Muz. (inv. Nr. 1108, 1118 ir 1126), 3 Jelgavos muziejuje (R. Snore, Dzelzs laikmeta latviešu rotas adatas. — Latviešu Aizvēstures Materiāli, I, Riga 1930, tab. IX:7 ir X:1) ir 2 V. D. Kultūros Muz. (Pav. 67). Be to, jų surasta šiose vietose: 1 Titvydiškėje, Saukėnų vls., Siaulių aps. (V. D. Kult. Muz. inv. Nr. 1000:1, plg. R. Snore, l. c., tab. IX:8), 2 Siauliouose, Vilniaus g. 289 (Siaulių „Aušros“ Muz. inv. Nr. 1389 ir 1390), 2 Pakruojaus vls., Siaulių aps. (Siaulių „Aušros“ Muz. inv. Nr. 509 ir 510), 1 Jonelaičiuose, Padubysio vls., Siaulių aps. (Siaulių „Aušros“ Muz. inv. Nr. 353), 1 Sauginiuose, Padubysio vls. (Siaulių „Aušros“ Muz. inv. Nr. 1295), 1 Kurmaiciuose, Joniškio vls., Siaulių aps. (Siaulių „Aušros“ Muz. inv. Nr. 22), 1 Jauneikiuose, Joniškio vls. (Siaulių „Aušros“ Muz.), 1 Saukote, Grinkiškio vls., Kėdainių aps. (V. D. Kult. Muz. inv. Nr. 820:1), 1 Degesiuose, Vaškų vls., Biržų aps. (V. D. Kult. Muz. inv. Nr. 735:2) ir 2 Seduvos apylinkėse (V. D. Kult. Muz. inv. Nr. 749:22).

²⁷⁵⁾ R. Snore, Dzelzs laikmeta latviešu rotas adatas. — Latviešu Aizvēstures Materiāli, I, Riga 1930, psl. 63 tt, tab. XXVII:1.

²⁷⁶⁾ E. A r i s t e, Die estländischen Ringkopfnadeln. — Litterarum Societas Estonica 1838—1938 Liber Saecularis, I, Tartu 1938, psl. 48 tt.

²⁷⁷⁾ 2 buv. Kauno gub. (V. D. Kultūros Muz. inv. Nr. 747:34—35), 2 Petroniuose, Zeimelio vls., Siaulių aps. (Siaulių „Aušros“ Muz. inv. Nr. 712), 2 Leporuo se, Kriukų vls., Siaulių aps. (R. Snore,

apskritos, bet vėliau pamažu plokštėja (Pav. 68:1-3) ir pagaliau virsta visai plokščiomis. Gana dažnai priešakinė galvutės pusė papuošta spaustiniu sidabru, ornamentuotu skersinių brūkšnelių eilėmis ir akiniu raštu. Ir trikampinių smeigtukų lig šiol daugiausia surasta Latvijoje, ypač Žiemgalos srityje, ir kiek Estijoje²⁷⁸). Smeigtukai priskiriami VII—VIII amžiui.

Be paminėto tipo smeigtukų vakarinėje Lietuvos dalyje, ypač Klaipėdos krašte²⁷⁹), aptinkama smeigtukų trikampe skylyta galvute (Pav. 68:4). Sie smeigtukai priskiriami VIII—IX amžiui.

Pagaliau tenka paminėti k r y ž i n i a i s m e i g t u k a i, tipiški papuošalai Lietuvai ir Latvijai. Prie ankstyvesniųjų tipų priskiriami k i a u r a k r y ž m i a i s m e i g t u k a i (Pav. 69:1-3). Šio tipo smeigtukų galvelės kampai baigiasi, kaip ir trikampinių smeigtukų, apvalainėmis buoželėmis, dažnai papuoštomis sukryžiuotais brūkšniais (Pav. 69:1-2). Smeigtuko sankryžoje yra išpiauta robinė išpiova, kurios briaunos gana dažnai išrašytos skersinėmis įkartomis (Pav. 69:2-3). Prie smeigtukų kartais aptinkama prikabintų pusmėnulio pavidalo grandinėlinių pakabų, klotų spaustiniu sidabru. Vėlyvesniųjų smeigtukų apvalainės buoželės plokštėja. Kiaurakryžmiai smeigtukai, kurie taip pat yra priskiriami antrajai vidurinio geležies amžiaus pusei, aptinkami Lietuvoje²⁸⁰) ir Latvijoje²⁸¹).

r e, Dzelzs laikmeta latviešu rotas adatas, l. c., tab. XIII:15 ir XIV:13), 2 D e g e s i u o s e, Vaškų vls., Biržų aps. (Biržų muz.) ir 1 A n d u l i u o s e, Klaipėdos aps. (R. Snore, l. c., tab. XV:9).

²⁷⁸⁾ R. Snore, Dzelzs laikmeta latviešu rotas adatas, l. c., psl. 69 tt; M. Schmiedehelm, Einige Funde der mittleren Eisenzeit in Estland. — Księga pamiątkowa ku uczczeniu siedemdziesiątej rocznicy urodzin Prof. Dr. Włodzimierza Dementrykiewicza. Poznań 1930, psl. 318—325.

²⁷⁹⁾ A n d u l i u o s e, Klaipėdos aps. (R. Snore, l. c., tab. XIV:2, 14), P r y š m a n č i u o s e, Kretingos vls. (V. N a g e v i č i u s, Mūsų pajuorio medžiaginė kultūra VIII — XIII amž. — Senovė, t. I, 1935, lent. III:5).

²⁸⁰⁾ Kiaurakryžmių smeigtukų surasta šiose vietose: 1 P a u d r u v ė j e, Joniškio vls., Šiaulių aps. (R. Snore, l. c., tab. XVII:5), 1 J a u n e i k i u o s e, Joniškio vls., Šiaulių aps. (Pav. 69:2, V. D. Kult. Muz.), 3 P e t r o n i u o s e, Zeimelio vls., Šiaulių aps. (Šiaulių „Aušros“ Muz., du smeigtukai su pusmėnulio pavidalo pakabomis ir grandinėlėmis), 1 L e p o r u o s e, Kriukų vls., Šiaulių aps. (R. Snore, l. c., tab. XVII:7), 2 R u d i š k i u o s e, Gruzdžių vls., Šiaulių aps. (Šiaulių „Aušros“ Muz.),

Greičiausiai tuo pačiu metu pasirodo ir kryžinių smeigtukų trimis apvalainėmis, kiek paplotomis, buoželėmis (Pav. 69:4-5). Jie tesiskiria nuo kiaurakryžmių smeigtukų tuo, kad galvelėje yra pražuvusi rombinė išpiova, tačiau gana dažnai užpakalinėje galvutės pusėje dar aptinkamas rombinis išpaujas. Linksmėnų smeigtukas (Pav. 69:5) turi pusmėnulio pavidalo pakabą, prie kurios buvo prikabintos trys grandinėlės. Pakaba klota spaustiniu sidabru ir dviejose vietose buvo įdėtos stiklinės akutės. Kiek vėliau kryžiniai smeigtukai išsigimsta, buoželės plokštėja (Pav. 69:6-7) ir pagaliau beveik rombinės smeigtuko galvutės kampai baigiasi apskritomis plokštelėmis (Pav. 69:8). Ivairių čia minėtųjų kryžinių smeigtukų tipų taip pat daugiausia aptinkama Latvijoje²⁸²) ir Lietuvoje²⁸³).

Vidurinio geležies amžiaus apirkinių formos nėra labai įvairios. Cia mes susiduriame su keturiais pagrindiniais apirkinių tipais: juostinėmis, storagalėmis, apirkankėmis platijančiais galais ir įmovinėmis trikampio piūvio apirkankėmis.

1 Maniūšiuose, Gruzdžių vls. (V. D. Kult. Muz. 768), 1 Gibaiciuose, Meškuičių vls., Šiaulių aps. (V. D. Kult. Muz. 1102:1), 1 Pavieliuose, Padubysio vls., Šiaulių aps. (V. D. Kult. Muz. 880:18), 1 Pumpėnu vls., Panevėžio aps. (Pav. 69:1, V. D. Kult. Muz. 882), 1 Vėžlaukyje, Šiluvos vls., Raseinių aps. (V. D. Kult. Muz. 821:1), 1 Pagrybyje, Kaltinėnu vls., Tauragės aps. (V. D. Kult. Muz. 709:28) ir 1 Paežeryje, Skaudvilės vls., Tauragės aps. (Pav. 69:3, V. D. Kult. Muz. 969:3).

²⁸¹⁾ R. Snore, Dzelzs laikmeta latviešu rotas adatas, l. c., psl. 74 tt.

²⁸²⁾ R. Snore, Dzelzs laikmeta latviešu rotas adatas, l. c., psl. 75 tt.

²⁸³⁾ Kryžinių apvalainėmis buoželėmis smeigtukų rasta: 1 Linksmėnuose, Joniškio vls., Šiaulių aps. (Pav. 69:5, V. D. Kult. Muz.), 1 Rudiškiuose, Gruzdžių vls., Šiaulių aps. (Šiaulių „Aušros“ Muz.), 1 Degesiūose, Vaškų vls., Biržų aps. (Biržų Muz.) ir 1 Kiauleikiuose, Kretingos vls. (Pav. 69:4, V. D. Kult. Muz. 767:6). Plokščiomis buoželėmis: 1 Leporuose, Kriukų vls., Šiaulių aps. (V. D. Kult. Muz.), 1 Stačiūnuose, Šiaulių aps. (V. D. Kult. Muz.), 1 Sukioniuose, Stačiūnų vls. (V. D. Kult. Muz.), 1 Vaišviliškiuose, Kelmės vls., Raseinių aps. (Pav. 69:6, V. D. Kult. Muz. 669:6), 1 Paulaičiuose, Svēkšnos vls., Tauragės aps. (V. D. Kult. Muz. 836:62) ir 1 rad. vieta nežinoma (Pav. 69:7, V. D. Kult. Muz. 991:4). Visai plokščiaisiais apskritais galais kaip Pav. 69:8: 1 Pamūšyje, Lygumų vls., Šiaulių aps. (V. D. Kult. Muz.) ir 1 Saudogaloje, Saločių vls., Biržų aps. (Biržų Muz.).

Apie juostines apirankes jau esu kalbėjės ryšium su Upytės ir Eiguliu II kapinynų tyrinėjimais. Šio tipo apirankės, be abejo, yra išriedėjusios iš senojo geležies amžiaus juostinių apirankių. Jų piūvis yra pusapvalis arba trikampis. Paviršius pagrindinamas protarpiais ar ištisai skersiniai brūkšniai, smulkiniu rombiniu raštu (Pav. 55:11), dantiniu raštu (Pav. 56:3, 5) ir kt.

Visai naujas apirankių tipas yra storagalės apirankės (Pav. 70). Remdamiesi N. Åberg o studijomis²⁸⁴), gana lengvai galime ir visos Lietuvos šio tipo apirankes išterpti į tipologinius bei chronologinius rėmus. Ankstyviausių (V amž.) apirankių vidurinioji lankelio dalis yra apskrita, gana stora ir galai dar mažai pastorinti. Kiek vėliau (VI amž. pradžioje) dar apskrito piūvio apirankių galai storėja ir apačioje kiek paplojami. VI amžiuje aptinkame ypač daug apirankių storais pusapvalio, daugiakampio ir trikampio piūvio galais (Pav. 72:26,27,29,31). Pagaliau VII—VIII amž., ypač Klaipėdos krašte, atsiranda tuščiavidurių trikampio piūvio storagalių apirankių. Apirankių galai išrašyti įvairiais geometriniais raštais: skersinių brūkšnių grupėmis, akutėmis (Pav. 72:25), pusrutuliukais (Pav. 72:28-29), trikampiais (Pav. 72:31-33,35), įmuštu taškučiu eilėmis palai briaunas ir t. t. Storagalės apirankės yra gana plačiai aptinkamos ne tik Lietuvoje²⁸⁵), bet

²⁸⁴⁾ N. Åberg, Ostpreussen in der Völkerwanderungszeit, psl. 133 tt.

²⁸⁵⁾ Storagalių apirankių mažai pastorintais galais surasta šiose vietose: 6 Plūciuose (Oberhof), Klaipėdos aps. (N. Åberg, l. c., psl. 133), 1 Laistuose (Leisten), Klaipėdos aps. (N. Åberg, l. c., psl. 133), 1 Mockaičiuose, Švėkšnos vls., Tauragės aps. (V. D. Kult. Muz. 718:19), 1 buv. Vilniaus gub. (V. D. Kult. Muz. 751:57); storais apskrito piūvio galais: 1 Pašušvyje, Krakių vls., Kėdainių aps. (sidabrinė, V. D. Kult. Muz. 715:69), 2 Pašetėje, Sétos vls., Kėdainių aps. (V. D. Kult. Muz. 679:5—6); storais, apačioje kiek paplotais galais: 2 Pašušvyje, Krakių vls. (V. D. Kult. Muz. 715:6—7), 1 Trivalakiuose, Pašvitinio vls., Šiaulių aps. (V. D. Kult. Muz. 738:5) ir 1 radinio vieta nežinoma (V. D. Kult. Muz. 749:28); storais pusapvaliais galais: 5 Pašušvyje, Krakių vls. (V. D. Kult. Muz. 715:1, 18, 29 ir 53); daugiakampiais galais: 1 Vilkyčiuose, Klaipėdos aps. (V. D. Kult. Muz. 881:1), 1 Uogučiuose, Platelių vls., Kretingos aps. (V. D. Kult. Muz. 663:15), 1 prie Dubysos, Raseinių aps. (V. D. Kult. Muz. 743:8), 1 Dvelaičiuose, Skaisgirio vls., Šiaulių aps. (V. D. Kult. Muz.), 1

taip pat visame Rytų Pabaltijy ir dideliuose Europos plotuose nuo pietinės Rusijos iki Belgijos ir Skandinavijos²⁸⁶).

Juostinių apirankių platėjančiai galai taip pat surasta įvairiose vietose²⁸⁷). Prie ankstyvesnių tenka priskirti pusapvalio piūvio juostinės apirankės nežymiai platėjančiai galai, papuoštais kryžiniu raštu. Šio tipo apirankės priskiriamos daugiausia V—VI amž. Maždaug tam pačiam laikotarpiui priskirtinos apirankės siaura bei plona vidurine lanko dalimi ir labai platėjančiai galai. Apirankių galai dažniausiai yra išrašyti pintiniu raštu (Pav. 72:22). Šios rūšies apirankės dar buvo vartojamos ir antrojoje vidurinio geležies amžiaus pusėje.

Pagaliau paminėtinos masyvios apirankės trikampiška iškyla per vidurį. Iš pradžių (V—VI amž.) apirankės dar nėra labai masyvios, daugiausia trikampio piūvio, šoninės briaunos trumpos, bet VI amž. jos ima platėti ir ligšiolinė plokščia api-

Stačiūnuose, Šiaulių aps. (Šiaulių „Aušros“ Muz.), 1 Rudiškiuose, Gruzdžių vls., Šiaulių aps. (V. D. Kult. Muz.), 3 Pašušvyje, Krakių vls. (V. D. Kult. Muz. 715:4—5, 58), 1 Beržuose, Dotnuvos vls., Kėdainių aps. (V. D. Kult. Muz. 748:2), 6 Panevėžiuje, Babtų vls., Kauno aps. (V. D. Kult. Muz. 699:31—34, 36), 1 Seredžiuje, Kauno aps. (V. D. Kult. Muz. 704:21), 4 Eigulių II, Pažaislio vls. (V. D. Kult. Muz. 708:43—44 ir 1150:9—10), 2 Skaistkalnyje (Jasnagurka), Krekenavos vls., Panevėžio aps. (Panevėžio Muz.), buv. Kauno gub. (V. D. Kult. Muz. 747:4), 1 Voropniškiuose, Vileikos aps. (V. D. Kult. Muz. 712:5) ir 1 rad. vieta nežinoma (V. D. Kult. Muz. 750:85); trikampiai galai: 2 Pašušvyje, Krakių vls. (V. D. Kult. Muz. 715:39—40) ir trikampiai tuščiaviduriai galai: Klaipėdos aps. (V. D. Kult. Muz. 891) ir 1 Draustiniuose, Gudžiūnų vls., Kėdainių aps. (apirankė suneriamas, kaip Katalog der Ausstellung zur Konferenz baltischer Archäologen in Riga 1930, Riga 1930, Taf. 29:4; V. D. Kult. Muz. 721:6). Klaipėdos krašte surastos storagalės apirankės yra sužymėtos: N. Åberg, Ostpreussen etc., psl. 134 tt; H. Moora, Die Eisenzeit in Lettland, II, psl. 431, išnaša 2.

²⁸⁶) H. Moora, Die Eisenzeit in Lettland, II, psl. 430 tt.

²⁸⁷) Dūkšte (?) Brėslaujos aps. (V. D. Kult. Muz. 750:97, 100), 1 Dovainiuose, Platelių vls., Kretingos aps. (V. D. Kult. Muz. 941:1), 1 Kušeliškėje, Siluvos vls., Raseinių aps. (V. D. Kult. Muz. 746:1), 1 Vabalninkė, Biržų aps. (V. D. Kult. Muz. 716:5), 2 Degesiūose, Vaškų vls., Biržų aps. (Biržų Muz.), 1 Zapyskyje, Kauno aps. (V. D. Kult. Muz. 744), 1 Vilkijoje, Kauno aps. (V. D. Kult. Muz. 720:2), 1 Eigulių II, Pažaislio vls. (V. D. Kult. Muz. 708:32).

rankių vidaus pusė pasidaro išdubusi. Šoninės briaunos ypač pradeda platėti VII amž.; pagaliau iš pastarojo tipo apirankių vidurinio geležies amžiaus pabaigoje išriedi plačios įmovinės apirankės, kurios tebebuvo vartojamos ir naujojo geležies amžiaus pirmojoje pusėje. Čia paminėtos vidurinio geležies amžiaus apirankės dažniausiai yra ornamentuotos trikampiais, rutuliukų grupėmis, akutėmis, įkartomis ir kitais geometriniais raštais (Pav. 72:30,36). Ligi šiol daugiausia šio tipo apirankių surasta šiaurinėje ir šiaurės vakarinėje Lietuvos dalyje²⁸⁸), Žiemgaloje, ypačiai Lielupės žemumoje, vakariname Kurše ir net Estijoje²⁸⁹). Rytų Prūsuose panašių apirankių visai nerandama.

Tai ir yra bene patys svarbiausieji vidurinio geležies amžiaus papuošalų tipai. Be jų, atsitiktinai surasta įvairių darbo įrankių, šiaip reikmenų ir ginklų. Iš įrankių pažymėtina: ilgos ir storos žalvarinės adatos²⁹⁰), paplokšti apskriti akmeniniai ir moliniai varpsteliai, geležinės ylos, akmeniniai skiltuvai²⁹¹), ilgi keturkampio piūvio galastuvėliai, tiesūs peiliai ir piautuvai. Piautuvų aptinkama dvejopo tipo: grynai lietu-

²⁸⁸) Trikampio piūvio, trumpomis šoninėmis briaunomis: 1 Biržų aps. (V. D. Kult. Muz. 740:2), 1 Papilėje, Šiaulių aps. (Lietuvių Mokslo D-jos Muz. Vilniuje), 2 Stragnuose, Klaipėdos aps. (V. D. Kult. Muz. 758:11—12) ir 1 Pašušvyje, Krakių vls., Kėdainių aps. (Lenkų Mokslo Bičiulių D-jos Muz. Vilniuje); tuščiavidurės, aukšta vidurinių trikampiška iškyla ir platesnėmis šoninėmis briaunomis: 2 Degesiuose, Vaškų vls., Biržų aps. (Biržų Muz.), 1 Užuožeriuose, Šeduvos vls., Panevėžio aps. (V. D. Kult. Muz. 687:4), 2 Trivalakiuose, Pašvitinio vls., Šiaulių aps. (V. D. Kult. Muz. 738:6—7), 2 Rudiškiuose, Gruzdžių vls., Šiaulių aps. (V. D. Kult. Muz.), 2 Paežerio km., Skaudvilės vls., Tauragės aps. (V. D. Kult. Muz. 969:5—6), prie Dubysos, Raseinių aps. (V. D. Kult. Muz. 743:6), 1 Dūkste (?), Brėslaujos aps. (V. D. Kult. Muz. 950:5) ir 1 rad. vieta nežinoma (V. D. Kult. Muz. 1130:6).

²⁸⁹) H. Moora, Die Eisenzeit in Lettland, II, psl. 440 tt.

²⁹⁰) Gilvyčiai, Padubysio vls., Šiaulių aps. (V. D. Kult. Muz. 668:3).

²⁹¹) Paklibakiai, Šaukėnų vls., Šiaulių aps. (V. D. Kult. Muz. 671:16), Šatrija, Luokės vls., Telšių aps. (V. D. Kult. Muz. 1042:2), Lygumai, Šiaulių aps. (V. D. Kult. Muz. 923). Akmeninių skiltuvų ypačiai daug randama Latvijoje, plg. H. Moora, Die Eisenzeit in Lettland, II, psl. 569 tt.

viško tipo atriestu galu²⁹²) ir maždaug šių dienų pavidalo. Keramikos liekanų tuo tarpu žinoma labai maža.

Vienas įdomiausiu vidurinio geležies amžiaus pirmosios pusės radinių yra geriamoj rago apkala i (Pav. 71), rasti ypačiai radiningame, tik, deja, visai sunaikintame Pašušvio kapinyne, Krakių vls., Kėdainių aps.²⁹³). Plačioji rago dalis (taurė) apkalta žalvariu ir jo paviršius aptrauktas spaustiniu sidabru, ornamentuotu metaloplastiniu būdu net septyniomis lygiagretėmis raštų eilėmis. Rago viršūnė bai-giasi žvakidės pavidalo apkalu, kurio galas taip pat aptrauktas spaustiniu sidabru, išrašytu 5 lenktais spinduliais, kurie sudaro lyg svastiką (Pav. 71:a). Abu apkalai sujungti pasaitu, sudarytu iš 6 pailgų vyriu sunertų plokštelių, kurių paviršius taip pat yra buvęs aptrauktas ornamentuotu spaustiniu sidabru. Giminingų rago apkalų surasta Rubokuse, Šilutės aps.²⁹⁴ ir Rytų Prūsuose (pvz., Warnikame). Kurios kilmės yra šio tipo geriamieji ragai, tuo tarpu dėl mažo palyginamosios medžiagos kiekio dar neįmanoma nustatyti.

Iš ginklų viduriniame geležies amžiuje pažymėtini ietigaliai, durklai, antskydžiai ir kirviai. Ietigaliai dažniausiai yra ilgi, įlinkusiomis šoninėmis briaunomis ir gana ilga įmova. Durklai yra tiesūs, gana siauri ir ilgi²⁹⁵). Sveiku išlikusiu skydų neturime, tačiau bent keliose vietose aptinta geležinių antskydžių kūgine bei apvalia viršūne ir skydo rankenu²⁹⁶). Mažas skydų liekanų skaičius greičiausiai aiškintinas tuo, kad skydai ir net antskydžiai būdavo dirbami iš medžio. Apie tai lyg kalbėtų 1937 m. Rucavos durpyne surastas apskritos formos medinis skydas, aptrauktas oda. Antskydis taip pat yra buvęs medinis²⁹⁷). Kirvių aptinkama

²⁹²) Pašušvys, Krakių vls., Kėdainių aps. (V. D. Kult. Muz. 715:23, 26, 47).

²⁹³) V. D. Kultūros Muz. inv. Nr. 1129:15.

²⁹⁴) W. Gärte, Urgeschichte Ostpreussens, Abb. 209:b.

²⁹⁵) Pašušvys, Krakių vls. (V. D. Kult. Muz. 715:61).

²⁹⁶) Eiguliai II, Pažaislio vls. (V. D. Kult. Muz. 707:38), Voronai, Giedraičių vls., Ukmergės aps. (V. D. Kult. Muz. 736:5), Skineikių, Dusetų vls., Zarasų aps. (V. D. Kult. Muz.) ir Voropniškių, Vileikos aps. (V. D. Kult. Muz.).

²⁹⁷) V. Ginters, Seno Zemgalu vairoga atradumi. — Senatne un Māksla, IV, 1937, psl. 92—97, pav. 4—5.

dvejopų: įmovinių ir siauraašmenių. Įmoviniai kirviai yra paveldėti iš senojo geležies amžiaus, tik jų forma yra kiek pakitusi: kirviai yra žymiai ilgesni, ašmenys platesni ir išlenkti. Šio tipo kirviai yra paplitę visoje vakarinėje, vidurinėje ir šiaurinėje Lietuvoje. Siauraašmeniai kirviai taip pat nedaug tesiskiria nuo senojo geležies amžiaus antrosios pusės šio tipo kirvių. Kirvių pentis yra gana stora, apvali, ašmenys nelabai platūs ir kiek išlenkti. Siauraašmeniai kirviai aptinkami visoje rytinėje Lietuvos dalyje ir Vilniaus krašte. Skiriamoji įmovinių ir siauraašmenių kirvių paplitimo riba eina maždaug nuo Kauno (Eigulių II) Panevėžio ir Biržų link.

Peržvelgę dabar turimą medžiagą, matome, kad perėjimas iš senojo į vidurinių geležies amžių nėra buvęs staigus. Beveik nepastebimai, be staigaus šuolio, vystosi Lietuvos kultūra pagal ankstyvesnes tradicijas. Vidurinio geležies amžiaus pradžioje dar aptinkame gana daug medžiaginės kultūros dirbinių formų, paveldėtų iš senojo geležies amžiaus. Tačiau pradedant V amž. mūsų krašto kultūros vaizdas pamažu keičiasi. Paveldėtosios atskirų dirbinių formos kinta, nyksta ir jų vietoje atsiranda visai naujų papuošalu, įrankių ir ginklų tipų. Apskritai, viduriniame geležies amžiuje radinių formos yra įvairios, net įvairesnės kaip senajame geležies amžiuje. Ornamentų motyvai taip pat žymiai įvairesni. Čia, be anksčiau senajame geležies amžiuje vyrovusio įkartinio, akinio ir dantinio rašto (Pav. 72:1-17), jau susiduriame su pintiniu, kryžiniu, trikampiniu, žvaigždiniu ir kitais geometriniais raštais (Pav. 72:20-36). Ornamentai, atsiradus kampuotesniems papuošalamams (pvz., apirankės), taip pat daug įvairiau komponuojami. Pagaliau atskiri papuošalai gražinami metaloplastiniu būdu.

Be įvairių žalvarinių dirbinių, nuo V amž. aptinkame gana daug sidabrinių papuošalu. Sidabras, patekęs į mūsų kraštą senajame geležies amžiuje²⁹⁸), iš pradžių buvo labai mažai vartojamas, ir tai daugiausia atskiriems papuošalamams pasidabruoti. Viduriniame geležies amžiuje jau turime daug sidabrinių

²⁹⁸⁾ Sidabrinė smarkiai profiliuota segė, rasta Kuršiuose, Tytuvėnų vls., Raseinių aps. (V. D. Kult. Muz. 656:1), apskritinė III—IV amž. segė iš Noruikių pilkapių, Kelmės vls., Raseinių aps. (žiūr. pav. 38:2).

įvairaus tipo antkaklių (šaukštinių, plonėjančiais ir storėjančiais viela apvyniotais galais, užkeistais galais, suktinių, pergniaužtiniais galais ir ruoplinių), žieduotųjų segių, storagalių apirankių ir šiaip dirbinių, dažnai klotų spaustiniu sidabru. Tuo pačiu metu ir į kitus Rytų Pabaltijo kraštus (Estija, Latvija) patenka gana daug sidabro²⁹⁹). Iš kur jis būdavo įgabenamas, tuo tarpu dar sunkoka pasakyti, tačiau manoma, kad didelė sidabro dalis galėjo būti įvežama iš Dniepro krašto³⁰⁰).

Sis radinių įvairumas kalba apie aukštą lietuvių protėvių kultūrinę lygi ir turtingumą. Didelis vietinių dirbinių kiekis liudija apie puikius amatininkus, mokėjusius vietoje pagaminti gražių papuošalų. Apie vietinę papuošalų gamybą tarp kita ko vaizdžiai kalba ir Migonių lobis (Pasvalio vls., Biržų aps.), kur kartu su žalvario žaliavos liekanomis buvo rasta nebaigta dirbtų ilgakoję lankinė segė ir dvi masvyios trikampio piūvic apirankės³⁰¹). Tačiau apžvalgiau vertindami vidurinio geležies amžiaus medžiaginię kultūrą, pastebime lyg tam tikrą sustingimą; dabar jau nebematyti to gyvumo, kurs yra buvęs antrojoje senojo geležies amžiaus pusėje. Nors papuošalų ir kitų dirbinių tipai bei ornamentai yra įvairūs, tačiau atskiri dirbiniai, daug ilgiau vartojami, negu anksčiau, pradeda išsigimti; iš pradžių buvusios kuklios ir grakščios papuošalų formos masvyėja ir plokštėja. Pamégimas perdėtai masvyių papuošalų formų aiškiai liudija apie tam tikrą skonio pajautimo sumenkėjimą.

Kuo gi aiškintinas tas kultūros sustingimas? Priežasčių greičiausiai tenka ieškoti ne tik vietoje, bet taip pat ir už Lietuvos ribų. Vidurinio geležies amžiaus pradžioje, kaip žinoma iš proistorinių duomenų ir rašto šaltinių, vidurinėje, pietinėje ir vakarinėje Europoje vyksta didysis tautų kraustymasis. Didelėje Europos dalyje tautų gyvenimas virte virė, buvo nera-

²⁹⁹⁾ R. Hausmann, Der Depotfund von Dorpat. — Baltische Studien zur Archäologie und Geschichte. Arbeiten des Baltischen Vorberreitenden Komitees für den XVI. Archäologischen Kongress in Pleskau 1914. Riga 1914, psl. 97 tt.

³⁰⁰⁾ H. Moora, Die Vorzeit Estlands. Tartu 1932, psl. 52.

³⁰¹⁾ Lobis yra Biržų Muziejuje. Plg. J. Puzinas, Prieistoriniai Biržų apskrities laikai. — Lietuviškoji Enciklopedija, t. III, 1935, psl. 1235.

mus, tautos kėlęsi iš vienos vietas į kitą, kariavo. Romos Imperija, kuri pirmaisiais amžiais po Kr. savo ribas buvo išplėtusi net iki Europos vidurio, dabar sugniūžta. Didelė jos valdomų kraštų dalis patenka į germanų rankas. Sie visi neraumai, kad ir tiesiogiai néra palietę Lietuvos, tačiau yra turėjė įtakos ne tik mūsų kraštui, bet ir kitoms Rytų Pabaltijo sritims. Anksčiau buvę gana gyvi baltų prekybiniai santykiai net su tolimaus kraštais, ypač su Romos Imperijos provinciomis, tokiamame dideliame sąmyšyje susilpnėja ir pagaliau visai nutrūksta. Nutrūksta ryšiai ir su žemutiniu Pavysliu, iš kur baltais anksčiau taip pat yra gavę tam tikrų kultūrinių paskatų. Visa tat turėjo atsiliepti ir lietuvių kultūrai, kuri, negaudama naujų kultūrinių akstinų, émė kiek stingti. Izoliuota kultūra, kad ir aukšta, pamažu sustingsta ir išsigimsta.

Lietuva, kaip matyti iš kapų ir atskirų radinių paplitimo žemėlapio (Žem. VI), viduriniame geležies amžiuje nebuvo vienodai gyvenama. Tankiausiai gyvenamos sritys buvo vakarinė, vidurinė ir šiaurės rytinė Lietuva; kiek mažiau radinių turime iš rytinės ir pietų rytinės dalies. Visai trūksta bet kurių duomenų Užnemunės gyvenamumui pažinti. Čia ligi šiol, išskyrus kelias atskirų radinių vietas kairiajame Nemuno krante, nerasta nei vieno vidurinio geležies amžiaus radinio. Beveik ta pati padėtis yra buvusi ir senajame geležies amžiuje. Apskritai, anksčiau buvusios turtingos Lietuvos sritys ir dabar pasižymi radinių gausumu.

Viduriniame geležies amžiuje, kaip matyti iš dabar turimų duomenų, kultūra kaskart vis labiau diferencijuojasi ir kiek ryškiau išsiskiria atskiro kultūrinės grupės. Lietuvoje dabar jau apčiuopiamos bent kelios nevienodo dydžio sritys, išsiskiriančios iš dalies laidosena, iš dalies tam tikromis medžiaginių kultūros skirtybėmis. Tačiau tuo tarpu dėl mažo sistemingai ištirtos medžiagos kieko dar neįmanoma nei tiksliai nustatyti atskirų grupių ribų, nei visai aiškiai aptarti medžiaginių kultūros skirtybių. Pagal laidoseną turētume išskirti maždaug tris grupes: plokštinių kapų, kurie yra paplitę visoje vakarinėje Lietuvoje iki ribos Kaunas (Eiguliai II), Panevėžys ir Biržai, pilkapių, kurie daugiausia spiečiasi šiaurės rytinėje Lietuvos dalyje ir degintinių kapų, aptinkamų rytinėje ir rytų pietinėje Vilniaus krašto

dalyje. Tačiau, peržiūrėję radinius, matome, kad ir šiose lyg pagrindinėse grupėse susiduriame su mažesnėmis kultūrinėmis grupėmis, išsiskiriančiomis kiek skirtingais radinių tipais. Pradėkime nuo vakarų.

Vakarinės Lietuvos kultūros raidoje nepastebime didelių pakitimų: senosios tradicijos tēsiamos, mirusieji tebelaidojami, kaip ir anksčiau, plokštiniuose kapuose, dažnai net tuose pačiuose kapinynuose; nepranyksta paprotys mirusiesiems dėti į kapus mažų puodukų. Medžiaginėje kultūroje dar aptinkame kai kurių dirbinių tipų, paveldėtų iš senojo geležies amžiaus, tačiau greta senųjų pasirodo eilė ir visai naujų papuošalų, ginklų ir įrankių formų. Daugelis radinių sieja šią kultūrą su sembų notangų sritimi. Antrojoje vidurinio geležies amžiaus pusėje, ypačiai pajūryje ir abiejose žemutinio Nemuno pusėse, prazysta gana turtinga kultūra. Si sritis greičiausiai dėl geros geografinės padėties tampa gana stipriu kultūriniu centru ir lyg tarpininku tarp vakarinių ir rytinių baltų. Kultūriškai ji yra artimesnė rytiniams, negu vakariniams baltams, kur vyraavo kitoki laidojimo papročiai (tik degintiniai kapai) ir skirtingesnė medžiaginė kultūra. Aiškių šios kultūrinės grupės ribų tuo tarpu dar negalima nustatyti, nes neturime pakankamai ištirtos medžiagos ir, be to, maždaug palaii šių dienų rytinę žemaičių sieną susiduriame su mišria kultūra, kur kryžiuojasi vakarinei, vidurinei ir šiaurinei Lietuvai būdingi medžiaginės kultūros elementai.

Kėdainių, Kauno ir iš dalies Šiaulių bei Panevėžio aps. išsiskiria kiek skirtinė vidurinė Lietuvos kultūrinė grupė. Cia jau pačioje vidurinio geležies amžiaus pradžioje pranyksta pilkapiai ir mirusieji laidojami, kaip ir vakarinėje Lietuvos dalyje, plokštiniuose kapuose. Tik į šiaurę ir į šiaurės vakarus nuo Panevėžio dar aptinkame pilkapių. Nors laidosena, kaip matome, vidurinėje ir vakarinėje Lietuvoje yra beveik vienoda, — tik čia gana dažnai kapų duobės dugne aptinkama taisyklingai padėtų akmenų, — tačiau medžiaginėje kultūroje pastebime nemaža skirtybių. Šioje srityje yra ypačiai paplitusios grynai lietuviško tipo šaukštinės antkaklės, keturkampiai kabučiai, papuošti metaloplastiniu būdu, piautuvai užriestais galais ir kt. Iš bendrų bei gimininguų vakarinei ir vidurinei Lietuvai radinių pažymėtina: lankinės žieduotosios ir ilgakojės segės,

storagalės apirankės, įmoviniai kirviai ir kt. Si kultūrinė grupė maždaug atitinka senųjų žemaičių gyventus plotus į vakarus nuo Nevėžio.

Mūšos upyne, nuo Latvijos sienos maždaug lanku Akmenė — Šiauliai — Rozalimas — Pumpėnai — Biržai, vėl susiduriame su skirtinga kultūrine grupe, kurios tąsą aptinkame Ziemgaloje. Šioje srityje V—VI amž. pilkapių išsigimsta, plokštėja ir pranyksta. Pilkapių vietoje įsigali plokštiniai kapai. Nuo vidurinio geležies amžiaus pradžios ir medžiaginėje kultūroje pastebime daug elementų, ryškiai išsiskiriančių iš kitų kultūrinių grupių. Prie svarbesnių šiai kultūrinei grupei būdingų papuošalų tipų tenka priskirti: antkaklės apvaliais užkeistais galais, suktinės antkaklės, kurių vienas galas baigiasi kilpele, antras kableliu, smeigtukai apvalainėmis ir nuokamieniomis buoželėmis, rateliniai, žiediniai ir trikampiniai smeigtukai, masyvios apirankės trikampiška iškyla per vidurį ir kt. Be to, šios kultūrinės grupės dirbinių aptinkama vidurinėje, šiek tiek vakarinėje Lietuvoje ir net Estijoje. Tačiau ir iš vakarinės bei vidurinės Lietuvos yra patekė atskirų radių tipų į šiaurinės Lietuvos bei Žiemgalos kultūrinę grupę. Daugumas Rytų Pabaltijo proistorikų minėtąją kultūrinę grupę priskiria vėliau istoriniuose šaltiniuose pasirodžiusiems žiemgaliams.

Šiaurės rytinėje Lietuvos dalyje, kaip ir Latgaloje, dar aptinkama nemaža pilkapių. Kokia yra šios Lietuvos srities pilkapių struktūra ir kiek medžiaginė kultūra skiriasi nuo kitų Lietuvos vietų, dėl sistemingų tyrinėjimų trūkumo tuo tarpu nieko negalime pasakyti.

Kiek geriau esame informuoti apie rytinės ir pietų rytinės Vilniaus krašto dalies laidoseną ir radinių tipus. Čia mirusieji taip pat dažniausiai laidojami pilkapiuose, bet jau deginami. Kapai nepasižymi radiningumu. Iš būdingų šiai sričiai dirbinių paminėtinės lankinės segės trikampe kojele, emaliuotos pasaginės segės, šaukštinės antkaklės, siauraašmeniai kirviai, ilgi, dažnai įlenktomis briaunomis ietigaliai, antskydžiai platiomis briaunomis ir kt. Ypač daug aptinkame gražaus ir gero darbo geležinių dirbinių. Matyti, kad vietinė geležies pramonė buvo gerokai paūgėjusi. Apskritai, rytinėje ir pietų rytinėje Lietuvos dalyje vyraovo gana konservatyvi kultūra.

Iš šių trumpų pastabų matome, kad viduriniame geležies amžiuje Lietuvos kultūra nėra vienalytė, bet atskirose krašto dalyse pastebime tam tikrų skirtybių kaip laidosenoje, taip ir medžiagineje kultūroje. Labai galimas daiktas, kad skirtinges kultūrinės grupės priskirtinos atskiroms kiltims, pvz., kuršiams, žemaičiams, žiemgaliams, aukštaičiams ir kt. Bet vis dėlto, nors atskirose krašto dalyse ir pasireiškia tam tikra kultūrinė diferenciacija, tačiau ir bendrasis kultūros atspalvis visur aiškiai iškyla. Taip pat aiškiai pastebimas ir kultūros tolydumas (kontinuitetas) kaip dvasinėje, taip ir medžiagineje kultūroje. Labai dažnai aptinkame šio laikotarpio kapų senojo geležies amžiaus kapinynuose. Dar ryškiau tas kultūros tolydumas matyti medžiagineje kultūroje. Vidurinio geležies amžiaus kultūra normaliai rieda ta pačia kryptimi, atskirois dirbiniu formos, paveldėtos iš ankstyvesnių laikų, ir toliau tebevar-tojamos; vėliau jos pamažu kinta, išsigimsta, pranyksta, ir jų vietoje atsiranda naujų papuošalų bei įrankių tipų. Visa tato rodo, kad čia ir toliau tebegyvena ta pati etninė grupė, tik jau kultūriškai skylanti į atskiras kiltis. Krašto viduje nematyti žymiu permainų, tačiau pasieniuose vyksta žymiu pervartu. Pradékime nuo Vyslos.

Rytiniai germanai, kurie dar prieškristiniame laikotarpyje bent keliais atvejais buvo atsikélé į Pavyslį ir čia pirmaisiais amžiais po Kr. įsikūrė net iki Pasargės ir Alnos linijos, jau senojo geležies amžiaus antrojoje pusėje atskromis grupėmis ir net ištisomis apylinkėmis išsikelia į pietų rytus, pietus ir vakarus. Iš istorinių šaltinių mes sužinome, kad gotai jau apie 200 m. po Kr. pasirodė šiauriniame Juodosios jūros pakraštyje. IV—V amž. gotus aptinkame Dunojaus krašte, Balkanuose, Italijoje ir net Ispanijoje. Gepidai, kurie kartu su gatais taip pat yra gyvenę Pavyslyje, III amž. jau aptinkami Ardeale (Transilvanijoje) ir Dakijoje. Burgundai ir vandalai taip pat išsikélé iš kraštų tarp Vyslos ir Oderio. Visoms šioms germanų giminėms išsikélus, kraštas tarp Vyslos bei Oderio ir dešiniajame žemutiniame Vyslos krante lieka beveik apytuštis. Į labai retai tegyvenamus plotus šiapus Vyslos pamažu keliasi anksčiau iš čia išstumti prūsai. Vidurinio geležies amžiaus pradžioje prūsai jau siekia pietinį Aismarių krantą iki Elbingo, o neišsikraustę gotai, kaip matyti iš proistorinių duomenų, paskydo

vietos gyventojų tarpe³⁰²). VII—VIII amž. prūsai pasistūmėjo dar toliau, ir jų kapinynų bei sodybų aptinkame Elbingo, Pr. Hollando ir Mohrungeno aps.³⁰³). Kitose prūsų gyvenamose srityse neįvyksta žymių permainų, visur vyrauja gana stipri kultūra, mirusieji deginami ir jų kūno likučiai arba supilami į urnas, arba laidojami duobutėse. Semboje ir Notangoje susiduriame su arklių kapais.

Nebuvo pastovi ir šiaurės vakarinė bei šiaurinė baltų sieja. Dabartinėje Latvijoje viduriniame geležies amžiuje baltai susidūrė net su trimis etninėmis grupėmis: su gotlandiečiais pajūryje, suomiais ugrais šiaurėje ir su slavais rytuose. Apie gotlandiečių įsibrovimą į vakarinę Latviją kalba ir istoriniai šaltiniai ir proistoriniai duomenys. XIV amž. vidurio Gutasa g o j e, kuri, be abejonių, remiasi labai senomis tradicijomis, rašoma, kad dėl gyventojų pertekliaus beveik trečdalis gotlandiečių buvę priversti palikti savo tėvynę ir ieškotis naujų sodybų. Gotlandiečiai kėlęsi per Hiumą, Dauguva (Dyna) į Rusiją (Ryzaland) ir pasiekę net Graikiją (Griclanz)³⁰⁴). B. N e r m a n a s, remdamasis proistoriniais duomenimis, įrodinėja, kad gotlandiečiai pasirodė Rytų Pabaltijy V amž. gale arba apie 500 m. po Kr. Nors ligi šiol Rytų Pabaltijy gotlandiečių kapinynų dar neaptikta, tačiau atskirų radinių, įvežtinių ir padirbtų pagal gotlandinius pavyzdžius, jau surasta vakarinėje Latvijoje ir Estijoje. Tikru duomenų apie Gutasagoje minimą gotlandiečių veržimąsi į Rusiją ir Graikiją tuo tarpu dar neturima³⁰⁵).

Daug daugiau turime duomenų apie gotlandiečių ekspansiją į Rytų Pabaltijį antrojoje vidurinio geležies amžiaus pusėje. Iš istorinių šaltinių sužinome, kad Švedų karaliaus Yngvaro planai Rytuose nepavyksta; kiek geriau sekasi jo sūnui Qnundriui, o iš Hervararsagos sužinome, kad karalius I v a r a s (mi-

³⁰²) C. Engel und W. La Baume, Kulturen und Völker der Frühzeit im Preussenlande, 1937, psl. 167 tt, žem. 11.

³⁰³) C. Engel und W. La Baume, Kulturen und Völker, psl. 181.

³⁰⁴) B. Nerman, Die Verbindungen zwischen Skandinavien und dem Ostbalkikum in der jüngerer Eisenzeit. Stockholm 1929, psl. 8.

³⁰⁵) B. Nerman, Die Verbindungen, l. c., psl. 23 tt, 181, fig. 195; tas pats, Die Völkerwanderungszeit Gotlands. Stockholm 1935, psl. 127.

ręs apie 675 metus) jau valdė Kuršą ir Estiją (Kurland ok... Eistland)³⁰⁶). Pagaliau ir Rimbertas savo apie 875 metus parašytoje „Vita sancti Anscharii“ mini, kad „Kažin kokia giminė, toli nuo jų (t. y. švedų) gyvenanti, vadinama kuršiai (Chori), kitkart priklausiusi švedų. Tačiau jau seniai jie buvo pakėlę maištą prieš tą priklausomumą“. Iš šio patikimo šaltinio galime spręsti, kad antrojoje vidurinio geležies amžiaus pusėje mūsų ir Latvijos pajūrio gyventojai kuri laiką priklausė švedų valstybei, bet vėliau vėl tapo laisvi iki garsaus Apuolės žygio 855 metais. Proistoriniai duomenys taip pat patvirtina istoriniuose šaltiniuose paminėtą skandinavinių germanų ekspansiją į Rytų Pabaltijį. Kai kuriais atvejais mes net galime kalbėti apie kolonistus. Pvz., 1929 m. kasinėjimų metu Gruobynė (netoli Liepojos) aptikta daug gotlandiečių ir vidurinės Švedijos gyventojų kapų, priskiriamų laikui tarp 650—850 m.³⁰⁷). Ir 1936 m. E. Sturmas yra kasinėjęs panašų kapinyną Jačuose, Tašu vls.³⁰⁸).

Siaurėje baltai susidūrė su suomių ugrų giminės tautomis. Dabartinėje Latvijoje jau nuo ankstyvųjų prieistorinių laikų nuolat gyventa dviejų etninių grupių: baltų (latvių protėvių) ir suomių ugrų (estų ir lybių protėvių). Sių dviejų etninių grupių gyvenamosios ribos nebuvo pastovios, bet, baltams nuolat veržiantis į šiaurę, vis siaurėjo estų ir lybių protėvių nenaudai. Senajame geležies amžiuje, kaip matyti iš skirtingu kapinynų ir iš dalies medžiaginės kultūros liekanų, riba tarp abiejų etninių grupių éjo maždaug šia linija: nuo Ventpilio, palių Venta, Abavą, pro Imulės bei Amulės žiotis iki Reinos, nuo čia tiesiai į pietų rytus iki Pliavos, nuo šios vienos beveik tiesiai iki Dauguvos žiočių, toliau Rygos įlankos pakraščiu iki Saulkrastų, nuo čia Pūricos link, nuo Pūricos pietų rytų kryptimi iki Vecsartėnų, toliau į rytus Brencėnų link ir pagaliau tiesiai iki Salenieku (Latgaloje)³⁰⁹). Viduriniame geležies amžiu-

³⁰⁶⁾ B. Nerman, Die Verbindungen, 1. c., psl. 14—15.

³⁰⁷⁾ B. Nerman, Die Verbindungen, 1. c., psl. 34 tt; tas pats, När Seeburg upptäcktes, fynd och utgrävningar i Grobin. — Jorden Ger, Stockholm 1931, psl. 103—132; tas pats, The Grobin Finds Evidence of the First Inkorporation of Gotland under the Svea Kingdom. Acta Archaeologica, vol. III, fasc. 2. Köbenhavn 1932, psl. 159 tt.

³⁰⁸⁾ Latviešu Kultūra Senatnē. Riga 1937, psl. XII.

³⁰⁹⁾ F. Balodis. Ethnische Probleme und die archäologischen

je riba Kurše ir Žiemgaloje lieka beveik ta pati, bet šiaurinėje Latvijoje ir ypač Latgaloje pasistūmėjo gerokai į šiaurę. Šioje srityje baltų ekspansija yra siejama su slavų išsiveržimu. Kaip rodo proistoriniai duomenys, apie 600 m. į rytus nuo latgalių krašto, į suomių ugrų gyvenamuosius plotus, išibrauna slavai. Ta slavų ekspansija pajuntama ir Latgaloje. Latgalių protėviai, greičiausiai slavų stumiami, veržiasi į šiaurę, į estų gyvenamąsias žemes, ir jas užima iki Upmalių (Baižkalno vls.), Aukalno Keverių (Drustų vls.) ir Smuonių (Stamerienos vls.)³¹⁰).

Rytinės baltų sienos taip pat kinta, bet jau baltų nenu dai. Slavai, nuolat verždamiesi į vakarus, užima lietuvių ir latvių protėvių žemių. Dalis mūsų giminės narių traukia į vakarus, tačiau didžioji dalis, kaip matyti iš radinių ir lig šiol išlikusių žemėvardžių, neišsikelia ir ilgainiui dingsta slavų bangose.

Visai neaiškios tebéra pietinės baltų gyvenamosios ribos.

VIII

NAUJASIS GELEŽIES AMŽIUS

(800—1250 po Kr.).

Naujasis geležies amžius — paskutinysis mūsų proistorinės kultūros raidos laikotarpis. Šitame laikotarpyje jau vienur kitur švysteli istorijos spindulys, ir atskiros mūsų giminės kiltys iškyla istoriniuose šaltiniuose. Tačiau tie patys ankstyvieji istoriniai šaltiniai yra negausūs, jie dar neįstengia tinkamai nušvesti mūsų sentevių gyvenimo. Iš tų ankstyvųjų istorinių šaltinių daugiausia tesužinome apie atskirų kilčių vardo ir apytikres vietas, kur jų tais laikais gyventa; apie jų dvasinę ir medžiaginę kultūrą, apie tos kultūros savybes ir kitus

Untersuchungen der letzten Jahre in Lettland. — Latvijas Universitātes Raksti, Filologijas un Filosofijas Fakultāte, serija III, 2, Riga 1935, psl. 17 tt, žemėlapis (gale).

³¹⁰) Latviešu Kultūra Senatnē. Riga 1937, psl. XI.

dalykus nedaug tegauname žinių. Vėlyvesnės kronikos, kad ir žymiai platesnės, yra svetimųjų sava šviesa nušviestos. Todėl, beaiškindami vėlyvųjų pagoniškų laikų kultūrą, turime kviečtis į talką įvairius to meto senovės paminklus, tuos patikimiausius mūsų protėvių kultūros liudininkus, kurių ir naujamame geležies amžiuje yra gausu. Įvairi šio laikotarpio laidosena mums daug pasako ne tik apie medžiagine kultūrą, bet taip pat leidžia pažvelgti į mūsų protėvių dvasios pasaulį, laidojimo papročius ir kt. Gausūs šio meto piliakalniai liudija apie mūsų sentėvių sugebėjimą statytis stiprių tvirtovių, mokėjimą parinkti puikias strategines vietas. Piliakalniuose ir buvusių sodybų vietose randami namų apyvokos dirbiniai ši tą pasako apie to meto gyventojų kasdieninį gyvenimą, ūkio formą ir kt. Kiti įvairūs radiniai taip pat padeda nušvesti mūsų tolimąją praeitį.

Gerai ištirtos naujojo geležies amžiaus medžiagos turime nelabai daug. Daugumas į muziejus patekusių radinių yra atsitiktinio pobūdžio, todėl dažnai ir netinka įvairioms problemoms spręsti. Iš svarbesniųjų pirmojo dvidešimtmečio proistorinių tyrinėjimų pažymėtini šie: griautinių ir degintinių kapinynų kasinėjimai Pryšmančiuose, Kretingos vls., Paulaičiuose ir Nikėluose, Švėkšnos vls.; arklių ir degintinių kapų tyrinėjimai Graužiuose, Josvainių vls., Veršvuse, Raudondvario vls. ir Rimaisuose, Ramygalos vls.; piliakalnių kasinėjimai Apuolėje, Skuodo vls. ir I piltyje, Darbėnų vls.

1923 m. Pryšmančiuose, Kretingos vls., tyrinėtas vienas iš turtingiausių ir įdomiausių ligšiolinių naujojo geležies amžiaus kapinynų Lietuvoje. Kadangi šio kapinyno tyrinėjimų duomenys jau yra paskelbti³¹¹⁾, todėl čia pasitenkinsiu trumpa kapinyno charakteristika. Pryšmančiuose ištirtame 353 m² žemės plote buvo aptikti 89 kapai. Tyrinėtoje kapinyno dalyje susidurta su trejopo tipo kapais: degintiniai (50 kapų), griautiniai (22 k.) ir ypatingais kapais, kur su-

³¹¹⁾ Vl. Nagevičius, Das Gräberfeld von Prižmonti. — Congressus Secundus Archaeologorum Balticorum Rigae, 19—23. VIII. 1930, Rigae 1931, psl. 337—352; tas pats, Prišmončių milžinkapis. — Naujoji Romuva 1931, Nr. 47—52, 1932, Nr. 2—3, 8 ir 10; tas pats, Mūsų pajūrio medžiagine kultūra VII—XIII amž. (Pryšmančių ir kitų vietų kasinėjimai). — Senovė, t. I, Kaunas 1935, psl. 1 tt.

rasti palaidot i tik vieni daiktai (17 k.). Degintiniai kapai, kurie sudaro didesnę ligi šiol ištirtų kapų dalį, spiečiasi vakarinėje kapinyno dalyje, griautiniai ir ypatingieji — rytinėje; tačiau vietomis ir mišrai aptikta įvairių tipų kapų.

Degintiniuose kapuose laidosena yra gana įvairi. Laužo ugnyje sudegintų žmonių kaulų liekanos kartu su degėsiais būdavo supilama į apvalainės, apskritos ir kartais pailgos bei keturkampės formos duobes. Daugumos duobių gylis svyrusoja tarp 0,7—1,3 m, o skersmuo tarp 0,6—1,2 m. Vietomis aptikta net 1,6 m gylio ir 1,5 m skersmens duobių. Sudegintų kaulų likučiai kartu su degėsiais dažniausiai būdavo pilami į duobės dugną, o įvairūs priedai (papuošalai, ginklai ir kt.) sudedami nevienodai: vienur jie sužerti kartu su degėsiais, kitur tvarkingai sudėti arba degesių viršuje, arba jų apakoje. Daug kur degintų kaulų ir daiktų viršuje padėta po vieną, retkarčiais po du gana didelius akmenis. Su mirusiųjų kultui skirtais daiktais elgtasi nevienodai: kartais daiktai būdavo deginami drauge su mirusiuoju, kartais tyčia laužomi ar nakinami, bet dažniausiai sudedami į kapą mirusijį sudeginus. Todėl ir daiktai nevienodai išlikę: vieni yra visai sveiki, kiti sulaužyti, sulankstyti, treti ugnyje apdegę ar net ir aptirpę. Gana dažnai daiktai kapuose aptikti tvarkingai sudėti tarp dviejų lentelių ar luobo, arba įvynioti į vilnonį trinitynį audini. Viename kape daiktai buvę įsukti į avies kailį (kap. 35).

Griautiniai kapai Pryšmančiuose sudaro apie ketvirtą ištirtų kapų dalį ir yra turtingesni už degintinius. Mirusieji laidota nevienodo gilumo duobėse (nuo 0,5 iki 1,2 m), aukštininki, įvairiomis kryptimis. Vyrai dažniausiai paguldyti galvomis į pietus, o moterys į šiaurę. Rankų padėtis nevienoda: vienur rankos ištiestos paliai šonus, kitur per alkūnę sulenkotos ir uždėtos ant krūtinės. Griauciai išlikę labai blogai. Iš medžių liekanų ir kitų pažymių spėjama, kad mirusieji iš apčios, šonų ir viršaus buvę apdėti lentomis. Tai greičiausiai yra buvę lentiniai karstai. Vyru kapai, kaip paprastai, išsiskiria ginklais, o moterų — papuošala. Kalavijai ir peiliai apkaustytose makštyse rasti padėti iš kairės. Ietigaliai aptiki ties galva. Įvairūs papuošalai rasti įprastose vietose: ant kaklės ant kaklo, segės ant krūtinės, arba žemiau krūtinės lastos, apirankės ant rankų ir t. t.

Pagaliau Pryšmančių kapinyne susidurta su kapais, kur surasta palaidotų tik vienų daiktų. Šiuų kapų duobių gylis svyruoja tarp 0,5—1,0 m; skersmuo yra buvęs toks pat kaip ir duobių gilumas. Daiktai kartais įvynioti į audeklą ir aptikti padėti tarp dviejų medžio ar luobo plokštelių. Atrodo, kad daiktai būdavo sudedami į medines dėžutes. Daugelyje atvejų šiuose ypatinguose kapuose susidurta su ginklais, ypačiai ietigaliais.

Pryšmančių kapinynas pasižymi ypatingu radinių gausumu. Cia surasta labai daug įvairios IX—XII amž. medžiagos, todėl pravartu kai kuriuos svarbesnius radinius trumpai paminėti.

A n t k a k l i u surasta dvejopo tipo: suktinių ir vytinių³¹²⁾. Pirmojo tipo antkaklių galai yra sukti, vienas galas baigiasi kilpele, antras kabliuku. Vidurinioji antkaklės dalis keturkampė. Vytinės antkaklės suvytos iš trijų arba iš dviejų vielų. Antkaklių galai baigiasi kilpelėmis.

Iš kitų kaklo papuošalų pažymėtini **k a r o l i a i**³¹³⁾. Jie yra gana įvairūs: vieni stikliniai, kiti žalvariniai. Stikliniai karoliai dažniausiai yra mėlyni, apskriti, šonuose rantyti, o didesnieji pagražinti baltomis juostelėmis. Žalvariniai karoliai yra iš šonų suplokštinti, dvilypiai, trilypiai, apvalūs ir daugiakampiai. Kartais žalvariniai karoliai randami suverti ant suvytos geležinės vielos.

S e g i u aptikta labai įvairių tipų: apskritinių, lankinių siaura ir plačia gyvuline kojele, lankinių laiptelininių ir pasaginių segių³¹⁴⁾. Apskritinės segės dažniausiai yra plokščios, jų centre aptinkama svastika, dvi sukryžiuotos elipsės arba pintinis raštas. Lankinės laiptelinės segės klotos spaustiniu sidabru. Bene įvairiausios yra pasaginės segės. Vienos yra paplokštintais galais, kitos keturkampėmis bei daugiakampėmis galvutėmis, dar kitos atriestomis gyvulinėmis galvutėmis ir aguoniņiais galais. Tai mégiamiausi naujojo geležies amžiaus segių tipai.

S m e i g t u k u surasta taip pat įvairių tipų: trikampiška skylėta galvute, jungtine kryžmine galvute ir kryžinių smeigtų³¹⁵⁾. Puošniausi smeigtai yra kryžiniai. Jų galvutė papras-

³¹²⁾ Senovė I, lentelė V:1—3.

³¹³⁾ Senovė I, lentelė VII:9—11.

³¹⁴⁾ Senovė I, lentelė I:1—9, lentelė II:1—12.

³¹⁵⁾ Senovė I, lentelė III:1—5.

tai yra klota ornamentuotu spaustiniu sidabru, kryžmos galuose ir sankryžoje pritvirtinti iškili kūgeliai ir prie ąselių prikabintos grandinėlės su kabučiais.

Apirankių surasta: įvijinių susiaurintais ir suplokštintais galais, masyvių trikampio, daugiakampio ar apvalainio piūvio ir galviniais galais, primenančiais gyvulių galvutes³¹⁶⁾. Apirankių lankelių išorinė dalis pagražinta įvairiais geometriniais raštais: įkartomis, ranteliais, akutémis, trikampiais, dantiniu raštu ir kt.

Ziedai dažniausiai susukti iš žalvarinės vielos, siauros skardelės arba padaryti iš vieno lankelio su plačiu priešakiu³¹⁷⁾.

Iš aprangos dalykų dar pažymétina: odiniai diržai, apkaustyti trimis eilémis sidabrinių sagelių išpūstomis galvutėmis, įvairių formų sagtys, diržo skirstikliai, pentinai ir kt.³¹⁸⁾.

Iš darbo įrankių paminétini: lenkti piautuvai, žalvarinės ylos su prieškočiais, gintariniai varpsteliai ir geležiniai žeberklai³¹⁹⁾.

Ginklų Pryšmančiuose surasta gana daug³²⁰⁾: 35 ietigaliai, 8 trumpi ir 3 vikinginio tipo kalavijai. Ietigaliai yra kartais siauromis atsparnémis, kartais visai be jų, kartais primena lauro lapą. Vikinginio tipo kalavijai yra vienaašmeniai, rankenos tiesiomis skersinémis plokštelémis, makštys medinės. Kalavijai greičiausiai pagaminti vietoje pagal vikinginius pavyzdžius.

Drabužių terasta atskiri fragmentai prie žalvarinių papuošalų. Daugiausia susidurta su storais vilnoniais trinitynais audiniais. Deja, iš šių mažų fragmentų nieko negalime pasakyti apie drabužių išvaizdą ir nešioseną.

Visa Pryšmančių kapinyne surastoji medžiaga yra būdinga vakarinės Lietuvos kultūrinei grupei. Kai kuriuose dirbinuose jaučiama vikingų kultūros įtaka.

1936 m. rugsėjo mėn. 16—23 d. buvo tyrinėjami Paulaicių ir Nikėlių (Švėkšnos vls., Tauragės aps.) kapinynai. Cia jau iš seno bekasant rūsius bulvėms buvę randama įvairių

³¹⁶⁾ Senovė I, lentelė IV:1—15.

³¹⁷⁾ Senovė I, lentelė III:7—11.

³¹⁸⁾ Senovė I, lentelė VI:1—14.

³¹⁹⁾ Senovė I, lentelė VIII:1; III:6; VII:6—7; VIII:4.

³²⁰⁾ Senovė I, lentelė VIII.

radinių, žmonių ir gyvulių kaulų. Išskirsčius Paulaičius i vienkiemius, „Žiogų Kalne“ esas prieistorinis kapinynas atiteko ūkininko J. Girčiaus nuosavybėn. Ūkininkas nusistatė gautąjį sklypą išlyginti ir pasistatyti trobesius. Kad bekasant pamatus trobesiams statyti ir belyginant sklypą nebūtų suardytas kapinynas, teko naujos sodybos vietoje atlikti būtiniausius kasinėjimus. Betyrinėjant pasirodė, kad beveik visas kapinynas bekasant rūsius bulvėms yra sunaikintas. Tik vietomis yra likę nepaliestų kapų. Nuėmus dirvožemį, perkasose susidurta su daugybe be jokios tvarkos išmėtytų radinių.

Cia surasta daugybė gintarinių dvigubo nupiauto kūgio karolių, mėlynų rantytų stiklinių karolių, pasaginių segių vyniotais galais, keturkampėmis galvutėmis, aukštais ir žemais aguoniniais galais, įvairaus dydžio žalvarinių įviju, sagčių, žalvarinių apkalų su odos likučiais, kryžinių smeigtukų, skambučių su grandinėlėmis, geležinių ietigalių, vikinginio tipo klavijo rankena, strėlių antgalių, peilių, ilgų lenktų piautuvų, geležinių ir žalvarinių pentinų, žąslų, pasidabruotų balno kilpų (Pav. 74) ir kitų įvairių radinių. Dalis radinių apdege, kita dalis tyčia sulaužyti ar sulankstyti ir, palyginti, maža terasta visai sveiku radinių. Radiniai aptikti maišytoje žemėje, vietomis su anglių liekanomis. Be to, įvairioje perkasų gilumoje susidurta su išmėtytais degintais žmonių kaulais ir arklių dantimis. Atrodo, kad čia būta radiningo degintinio, griautinio ir arklių kapinyno, tačiau, ilgus metus bekasant rūsius bulvėms, visa buvo sujaukta. Tik įsikasus 1—1,5 m gilumon dar aptiki trys nesuardyti griautiniai kapai.

Beveik priešais „Žiogų Kalną“, antroje Ašvos pusėje, Nikėlų kaimo lauke, beariant taip pat buvę randama lygiai tokį pat radinių. Iškasus bandomąją 11 m ilgio ir 3 m pločio perkasą ir čia susidurta su įvairiais be jokios tvarkos išmėtytais radiniais, smulkiomis anglimis, degintais žmonių kaulais ir stambesniais arklių kaulais bei dantimis. Viršutinysis žemės sluoksnis vietomis net iki 1,2—1,5 m gilumos perkastas. Ar čia taip pat būta bulvių rūsių, ar žemė vėliau belaidojant mirusiuosius perkasta ir tuo būdu viršutinioji kapyno dalis sunaikinta, — iš trumpų bandomųjų kasinėjimų nepavyko išaiškinti. Tik žymiai giliau susidurta su trimis įdomiais griautiniais kapais ir vienu arklio kapu.

1,1 m gilumoje aptiktas vaiko kapas Nr. 1 (Pav. 76). Kapo duobės kontūrai nebuvo aiškūs, nes visur aplinkinė žemė maišyta. Vaiko griaučių teišlikę keli fragmentai po žalvarine antkakle. Mirusysis, kiek galima spręsti iš atskirų griaučių liekanų ir radinių padėties, buvo paguldytas galva į WN 300. Maždaug kojų gale aptikta 7 cm skersmens ir 5 cm storio smulkučių anglių krūvelė. Kapas pasižymėjo radinių gausumu. Ypačiai mirusiojo kaklas buvęs papuoštas net trejopo tipo papuošalais. Pirmiausia ant kaklo uždėta žalvarinė iš trijų vielų vyta antkaklė, kurios vienas galas baigiasi kilpele, antras kabliuku. Kad sulenkta antkaklė neišsiskėstę, vienoje vietoje surišta siūlais. Iš dalies po, iš dalies viršuje žalvarinės antkaklės guli antras kaklo papuošalas, sudarytas iš maždaug 5 mm storio siūlų virvutės, gana retai apvyniotos žalvarinėmis grandinėlėmis. Sių kaklo papuošalu apačioje dar surasta žalvarinių trikampės ir pusapvalios vielos įviju, suvertu ant storoko sukto siūlo. Po papuošalais išlikę trinitynio audinio ir odos fragmentų. Ant krūtinės skersai gulėjo išsigimus lankinė segė gyvuline kojele. Kapas priskirtinas X—XI amž.

Kapas Nr. 2 aptiktas net 1,5 m gilumoje. Viršuje kapo duobės ribos taip pat nebuvo aiškios, nes visur aplinkinė žemė perkasta. Tik 1,4 m gilumoje pradėjo ryškėti kapo duobės kontūrai, kurie buvo 2,3 m ilgio ir apie 1 m pločio. Griaučių viršuje žemė maišyta su smulkiomis anglimiš. 1,5 m gilumoje susidurta su atskirais griaučių fragmentais. Mirusysis, sprendžiant pagal išlikusius kaulus ir radinių situaciją, buvo paguldytas aukštininkas, galva WN 300 kryptimi. Kairioji ranka per alkūnę sulenkta maždaug 40° kampu, dešiniosios padėtis neaiški. Kairėje galvos pusėje greta padėti du geležiniai ietigaliai viršūnėmis į WN 300. Ietigalių atsparnės siauros. Vieno ietigalo ilgis 0,28 m, antro — 0,45 m. Dešinėje kaukolės pusėje guli pasaginė segė. Ant kaklo uždėta 19 cm skersmens vytinė antkaklė kilpiniais galais. Dešinėje krūtinės pusėje rasta apvirtusi įvija žemyn plokščia laiptelinė segė. Ant kairiosios rankos užmauta masyvi kampuoto piūvio žalvarinė apirankė, o ant pirštų trys įvijiniai žiedai. Juosmens vietoje aptiki 13,5 cm ilgio fragmentai odinio diržo, apkaustyto siauromis pailgomis plokštelėmis. Ant krūtinės vir-

šūne kojų link padėtas 81,5 cm ilgio vienašmenis kalavijas. Rankenos skersiniai tiesūs. Kalavijas įdėtas į medinę makštę, išorinėje pusėje apvyniotą virvute (Pav. 75). Prie kairiojo šono guli geležinis peilis. Kojų gale, kairėje pusėje, išilgai padėtas 45 cm ilgio lenktas piautuvas. Po radiniai ir beveik visame kapo dugne susidurta su medžio ar žievės liekanomis ir smulkių degesių sluoksniu. Ypačiai gausu degesių galvos vietoje ir po ietigaliais. Vietomis degesių sluoksnis buvo net 7 cm storio.

Apie 45 cm atstu į pietų vakarus nuo kapo Nr. 2 toje pačioje gilumoje aptiktas arklio kapas. Kapo duobės kontūrų ilgis 2,5 m, plotis 1,25 m. Arklio griauciai išlikę labai blogai, todėl beveik neįmanoma nustatyti, kokioje padėtyje arklys buvo palaidotas. Viena tėra aišku, kad arklys buvo paguldytas galva į vakarus. Arklys palaidotas su apranga. Nasruose įdėti geležiniai žąslai. Ant kaklo užmauta vytinė žalvarinė antkaklė, kurios vienas galas baigiasi kilpele, antras kabliuku. Po antkakle surasta drobės likučių ir medžio pėdsakų. Be to, netoli žandikaulio aptikta žalvarinių skardelių, įvairių diržo apkalų ir įvijinių žiedų. Prie radinių išlikę arklio karčių ir siūlų liekanų. Arklio kapo duobės dugnas susilieja su vyro kapo Nr. 2 dugnu. Po griauciai ir kaulais aptiktas 5 cm storio degesių sluoksnis. Atrodo, kad abiejų kapų duobės dugne kūrenta ugnis.

Kapas Nr. 3 taip pat aptiktas 1,5 m gilumoje. Mirusysis paguldytas galva į WN 300. Griauciai išlikę atskiri fragmentai: dalis kaukolės, apatinis žandikaulis, kairiosios kojos kaulai ir kt. Ant kaklo rasta vytinė antkaklė kilpiniais galais ir įviju apvara. Įvijose išlikę siūlų. Kairėje antkaklės pusėje padėti du geležiniai ietigaliai smaigaliais NW 220 kryptimi. Čia svarbu pabrėžti, kad vieno ietigilio kotas, kurio aptiki atskiri fragmentai, buvo apvyniotas dviejomis įvijomis, kurios savo forma nesiskiria nuo įvijinių žiedų. Juosmens vietoje aptiktas odinis diržas, skersai apkalinėtas pailgomis žalvarinėmis plokštelėmis. 3 cm aukščiau diržo, vadinasi, žemiau krūtinės ląstos, gulėjo žalvarinė lankinė segė gyvuline kojele. Ant krūtinės, išilgai kapa, padėtas vienašmenis 78 cm ilgio kalavijas. Kairėje griauciai pusėje, prie diržo,

rastas geležinis peilis. Ir šito kapo duobės dugne susidurta su stambiomis anglimis.

Nikēluose aptiktoji medžiaga taip pat yra būdinga vakaninės Lietuvos kultūrinei grupei. Kapai priskirtini X—XI amžiui.

Be čia paminėtųjų naujojo geležies amžiaus kapinynų, paskutiniuoju metu susidurta su ligi šiol visai netyrinėtais arklių kapais. 1938 m. tyrinėti net trys arklių kapinynai. Vienas iš didžiausių arklių kapinynų aptiktas Gražiuose, Josvainių vls., Kėdainių aps. Cia iš viso ištirta per 100 kapų. Kapinynas guli dešiniajame Nevėžio krante, nedidelės kalvelės atšlaitėje. Cia beariant nuolat buvo ardomas kapinynas, todėl teko ji gelbėti ir ištirti. Nors nemaža kapų dalis buvo sunaikinta, tačiau giliau tyrinėjimų metu aptikta dar gana daug nepaliestų kapų, kurie padeda pažvelgti į idomius šio krašto gyventojų laidojimo papročius.

Arkliai laidota, palyginti, negiliai. Netaisyklingos apvalios formos duobių gylis svyruoja tarp 0,5 — 1,2 m, tačiau aptikta arklių, palaidotų tik 20—40 cm gilumoje. Labai dažnai vienoje duobėje surasta net kelių arklių griaučių. Griaučių padėtis labai įvairi. Vieni arkliai paguldyti ant dešiniojo (Pav. 77) ar kairiojo šono (Pav. 78), kiti įstumti į duobę kniūpti taip, kad kartais jų galvos yra patekusios po kūnu. Viename kape arklys palaidotas aukštininkas. Dviejuose kapuose arkliai užkasti į viršų iškeltomis galvomis, o viename kape palaidotas stačias arklys. Atrodo, kad dalis arklių buvo laidojami dar gyvi. Beveik visi arkliai guli galvomis į vakarus.

Arkliai laidota su apranga. Kapinyne nerasta nei vieno kapo, kur nebūtų buvę daugiau ar mažiau įvairių radinių. Ypačiai arklių galvos būdavo gražiai puošiamos. Beveik prie kiek vieno arklio viršugalvio surasta įkartomis ornamentuotų iš žalvarinės skardelės susuktų papuošalų (Pav. 78—79), kurių viduje daugeliu atvejų išlikę linų ar kanapių pluošto. Pluoštas apvyniotas iš dviejų gijų susuktu storoku siūlu. Skardelės guli skersai viršugalvių. Keliuose kapuose arklio galvą puošė maži žalvariniai skambučiai, pakaitomis perskirti plonomis žalvarinėmis įvijomis. Kitur vėl arklių viršugalviai buvo papuošti žalvarinių įviju grupėmis (Pav. 81) ir įvijomis bei gran-

dinėlėmis su kabučiais galuose (Pav. 82). Pailgi keturkampiai kabučiai palai briaunas pagražinti metaloplastiniu būdu taškučių eilėmis. Daugelyje kapų prie viršugalvio surasta paplokščių ir dvigubo nupiauto kūgio gintarinių karolių. Viename arklio kape aptiktos sidabrinėmis plokšteliėmis papuoštos kamanos, o aplink galvą net aštuoni dideli apskriti žalvariniai skambalai (Pav. 80). Beveik kiekvieno arklio nasruose, kartais pasmakrėje ar išmesti ant nosies surasti geležiniai žąslai. Žąslų formos gana įvairios. Vieni žąslai padaryti iš dviejų, kiti iš trijų narelių. Apynasrinės grandys yra apskritos, dažniausiai apskrito, rečiau keturkampio piūvio. Keliuose kapuose rasta ypačiai įdomių žąslų su kauliniais laužtukais prie pavadžių grandžių (Pav. 78). Laužtukai ornamentuoti akutėmis ir dantiniu raštu. Dviejuose kapuose laužtukų galai baigiasi išpiaustytomis arklių galvutėmis. Keliuose kapuose po arklių kaklais surasta apskritu žalvarinių skambalu. Gana dažnai aptikta balno sagčių ir kilpų (Pav. 79). Dalis kilpų pasidabruota skersinių brūkšnių eilėmis. Kai kuriuose kapuose arklių uodegos taip pat yra buvę papuoštos žalvariniai apirankės pavidalo žiedais.

Arkliai, kaip matyti iš griaučių, yra buvę nedideli, grakščių kojų. Visa griautinė medžiaga atiduota Veterinarijos Akademijai, kur ji bus ištirta; tada paaiškės ir arklių rasė.

Arklių kapų viršuje daugelyje vietų susidurta su degintinių žmonių kapų liekanomis. Ariamoje žemėje ir giliau po dirvožemiu aptikta dažniausiai be jokios tvarkos išmėtytų degintų žmonių kaulų ir įvairių radinių. Keliose vietose viršuje palaidoto vieno ar kelių arklių surasta ir nevisai suardytų degintinių žmonių kapų. Sudeginto žmogaus likučiai būdavo supilami kartu su ugnyje apdegusiais ir net susiliejusiais papuošalais bei degėsiais į nedideles duobutes. Svarbu pabrėžti, kad degintiniuose kapuose ginklų neaptikta.

Siaurinėje kapinyno dalyje susidurta tik su degintiniai žmonių kapais. Čia surasta keletas radiningu kapų. Vienas kapas buvo itin įdomus. Jame surasta didelė paplokščia ir sulankstyta sidabrinė apirankė siaurėjančiais galais. Apirankės paviršius papuoštas X ir I formos tam tikru spaudu įkaltais raštais. Be to, rastos dvi sidabrinės pasaginės segės, kurių vienos galai baigiasi daugiakampėmis trikampių grupė-

mis išrašytomis galvutėmis, o antros — gana didelėmis ir plačiomis gyvulinėmis galvutėmis. Abi segės yra vytos iš dviejų sidabrinį vielą ir dar pavijotos plonomis susuktomis sidabrinėmis vielutėmis. Be šių papuošalų, tame pačiame kape rasta į žemę įsibedusi 11,6 cm ilgio ir 105,14 gramų svorio sidabrinė lazdelė paplotais galais. Aplink šią lazduṭę ratu sudėti penki žalvariniai įvairaus svorio ir dydžio svarstykliai svoreliai. Didžiausias svorelis sveria 103,80 gramų, o mažiausias 16,70 gramų. Kai kurių svorelių galuose ratu įmušta trikampių, kitų — kryžiaus pavidalo ženklas, dar kitų — trys akutės. Cia greičiausiai būta pirklio ar amatininko kapo. Tai pirmas šios rūšies radinys Lietuvoje, kur vienoje vietoje rasta sidabrinį ilgųjų kartu su svarstykliai svoreliais. Kituose kapuose aptikta pasaginių segių vyniotais, aguoniniais ir gyvuliniais galais, juostinių apirankių ir kt. Kapinyne surasta medžiagos nuo IX net iki XIV amž.

Antras arklių kapinynas tyrinėtas 1938 m. rudenį Veršvuje, Raudondvario vls., Kauno aps. Šis kapinynas buvo pradėtas ardyti imant graužą Kauno statybai. Begelbstint kapinyną ištirta 13 arklių kapų ir tiek pat kiek nuošaliau degintinių žmonių kapų. Arkliai ir šitame kapinyne palaidoti negiliai, kartais net 20 cm gliumoje. Griaučiai dėl graužo konservuojamųjų savybių išlikę labai gerai. Daugumas arklių į duobę paguldyti kniūpti, dažnai priešakine dalimi pasvirę ant kairiojo šono. Ir Veršvų kapinyne arkliai dažniausiai į duobes būdavo guldomi galvomis į vakarus. Arklių galvos papuoštos žalvarinėmis grandinėlėmis, kurių galuose prikabinėta metaloplastiniu būdu ornamentuotu pailgu keturkampių kabučių. Kamanos apkaustytos žalvarinėmis ir sidabrinėmis plokštelėmis. Ant kaklo dviejuose kapuose surasta po žalvarinę vytinę antkaklę. Vienos antkaklės galai baigiasi kūgeliais, antros — kilpelėmis. Viename kape po kaklu surastas keturkampis geležinis skambalas. Nasruose arba išmesti pasmakrėje aptinkami geležiniai žąslai. Kai kuriuose kapuose surasta ir balno kilpų. Vietomis arklių uodegos papuoštos masyviomis trikampio piūvio įvijomis. Kapai pris skirtini XI—XII amž.

Greta arklių kapinyno skyrium laidoti deginti žmonės. Degintiniuose kapuose taip pat surasta daug įvairių papuoša-

lų, tik daugumas jų yra sulaužyti arba ugnyje aptirpę. Čia surasta vytinių antkaklių kilpiniais galais, žalvarinių juostinių apirankių fragmentų, įvijų ir kitų smulkiai papuošalų. Degintinis kapinynas taip pat priklauso XI—XII amž.

Pagaliau 1938 m. vasarą tyrinėtas arklių ir degintų žmonių kapinynas Rimaisuose, Ramygalos vls., Panevėžio aps. Kapinynas, kurs apima apie 1 ha žemės plotą, guli dešinėje Panevėžio — Ramygalos kelio pusėje. Anksčiau, žmonių pasakojimu, šio kapinyno vieta buvusi pakilesnė, tačiau per kelias dešimtis metų toje vietoje beimant graužą, ji išlyginta ir dabar jau nedaug kuo skiriasi nuo aplinkinių šlapiai pievų. Dabar buvusio didžiulio kapinyno vietoje tematyti vienos duobės. Tik kartais tarp duobių išlikę neliesti žemės sklypeliai. Beimant graužą įvairiose kapinyno dalyse buvę randama arklių kaulų, įvairių papuošalų, balno kilpų ir kt. Iš tokų atsitiktinių radinių pažymėtini įvairūs arklio aprangos papuošalai (Pav. 83), žąslai (Pav. 84) ir balno kilpos (Pav. 85—86). Radinius konservavus paaiškėjo, kad visi šie arklio aprangos dalykai yra inkrustuoti variu ir sidabru. Ornamentai yra rytietiški, taigi, čia paminėti arklio aprangos dalykai yra, be abejonės, įvežtiniai. Betyrinėjant nepaliestąsias graužduobės vietas dar aptikta dvylika nesuardytų arklių kapų. Rimaisuose arkliai buvo laidojami daugiausia galvomis į pietų vakarus, dažniausiai kniūpsti arba paversti ant šono. Tik vienas arklys rastas palaidotas aukštininkas. Palaidotieji arkliai įvairiai papuošti. Viršugalvyje aptikta susuktų ornamentuotų skardelių, žalvarinių skambučių, įvijų, gintarinių nupiauto dvigubo kūgio karolių, geležinių žąslų ir kt. Deja, likusieji nesuardytai arklių kapai jau nepasižymėjo tuo turtingumu, kurs yra buvęs, kaip matyti iš atsitiktinių radinių, anksčiau išardytame arklių kapinyno centre.

Į šiaurę nuo arklių kapinyno susidurta su degintiniai žmonių kapais, tačiau jie, deja, beimant graužą ir beariant buvo sunaikinti. Nesuardytų kapų terasta 5. Čia į maždaug 1 m skersmens ir apie 0,5 m gylio duobutę būdavo supilami deginti žmonių kaulai kartu su laužo likučiais ir ugnyje apdegusiais bei tyčia sulaužytais papuošalais. Iš radinių paminėtinos įvijinės apirankės, pasaginės segės vyniotais ir aguoniniai galais, laiptelinių segų fragmentai, gintariniai dvigu-

bo nupiauto kūgio karoliai, akmeniniai paplokšti galastuvėliai, žalvarinis kalavijo makšties galo apkalas ir kiti smulkūs papuošalų fragmentai. Radiniai priskirtini XI—XII amžiui.

Sių trijų kapinynų tyrinėjimai suteikė daug naujos ir įdomios medžiagos lietuvių laidojimo papročiams nustatyti. Mirusieji, kaip matome, būdavo deginami, o arkliai laidojami nedeginti. Sie faktai lyg prieštarautų istoriniams šaltiniams, kur minima, kad Lietuvoje mirusieji būdavo deginami kartu su arkliais ir kitu savo turtu. Pvz., Jonas D l u g o š i u s³²¹), aprašydamas Didžiojo Lietuvos kunigaikščio Algirdo laidotuves (1377 m.) sako, kad Algirdas, miręs pagoniškose klaidose, buvęs sudegintas Kukovaičio (?) miške (in silva Kokiveithus), netoli Maišiogalos (?) pilies ir kaimo (prope castrum et vil- lam Miszeholy), kartu su geriausiu arkliu, perlais ir gemomis išausta palaidine, purpuru ir auksu spindinčiais drabužiais, apjuostas sidabrine paauksuota juosta. Hermanas W a r t - b e r g i e t i s prie Algirdo laidotuvių apeigų priduria, kad jis buvęs iškilmingai sudegintas kartu su įvairiais daiktais ir 18 karo žirgų³²²). Panašiai buvęs palaidotas ir Kęstutis 1382 m. Jি, kaip rašo Vygandas M a r b u r g i e t i s³²³), Skirgaila nuvežęs į Vilnių ir pavertęs pelenaist. Kartu buvę sudeginti arkliai, drabužiai, ginklai, medžiokliniai šunes ir kt. J. Dlu- gošius³²⁴), aprašydamas žemaičių laidojimo papročius, taip pat mini, kad žemaičiai buvę deginami specialiuose miškuose kartu su arkliais, balnais ir geresniais drabužiais. Kitoje vietoje dar prideda, kad Žemaičiuose mirusieji būdavę deginami, o deginamajam kūnui pridėdavę visa, ką turėdavę vertingesnio: arklį, veršį, karvę, balną, ginklus, drabužius, juostas, kaklo papuošalus, žiedus ir visa tai drauge sudegindavę su mirusiuoju; negailėta ir net auksinių ar sidabrinių daiktų.

Paprotys kartu su mirusiais laidoti arklius yra buvęs ne tik Aukštaičiuose, Žemaičiuose, bet ir Prūsuose. Ypač Semboje ir Notangoje surasta daug arklių kapinynų. Ten daž-

³²¹⁾ W. M a n n h a r d t, Letto - Preussische Götterlehre. Riga 1936, psl. 142.

³²²⁾ Scriptores Rerum Prussicarum, II, 1863, psl. 113.

³²³⁾ Scriptores Rerum Prussicarum, II, psl. 620—621.

³²⁴⁾ W. M a n n h a r d t, Letto - Preussische Götterlehre, psl. 141.

nai viename kape aptinkami net keli arkliai, o jų viršuje būdavo laidojami sudeginti raitininkai³²⁵).

Pagaliau paminėtini Apuolės ir I pilties piliakalnių tyrinėjimai.

Apuolė jau minima švedų šaltiniuose IX amž. viduryje. Rimberto „Vita Sancti Anscharii“ rašoma³²⁶), kad kuršiai kitkart priklausė švedų, tačiau jau seniai buvę prieš juos sukilę. Danai surinkę daugybę laivų ir nuvykę į kuršius, norėdami pasiplėsti ir juos pačius pavergti. Valstybėje buvę penki miestai. Gyventojai, sužinoję apie danų atvykimą, susispėtė vienon vieton ir drąsiai gynęsi. Stoję į kovą, danus visai sumušę, paėmę jų laivus, daug aukso, sidabro ir kitokio turto. Apie tat sužinojės švedų karalius Olovas ir jo žmonės, panorę išgarsėti ir atlikti tai, ko danai neįstengė. Be to, kadaangi kuršiai ir seniau priklausė švedų, todėl Olovas, sutelkės didelę kariuomenę, nuvykės į kuršių žemę. Iš pradžių pasiekę kuršių miestą Seeburgą³²⁷), kuriame buvę 7000 kovojo; jį nusiaubę ir sudeginę. Iš ten, palikę savo laivus, éjė į kitą kuršių miestą — Apuolę (Apulia); ji pasiekę po penkių dienų. Apuolėje buvę 15000 karių. Atvykus švedams, apuoliškiai užsidarę mieste ir kovoje 8 dienas. Tik devintą dieną kuršiai pasidavę, prižadėję atiduoti iš danų praėjusiais metais (t. y. 854 m.) įsigytą grobį, duoti nuo kiekvieno mieste gyvenančio žmogaus po pusę svaro sidabro, mokėti mokesčius ir klausyti švedų. Švedai, gavę didelį lobį ir 30 įkaitų, grįžę atgal.

Sis Rimberto aprašymas šiek tiek nušviečia Apuolės ir kartu mūsų pajūrio praeitį IX amž. Iš šio istorinio šaltinio sužinome apie kuršių santykius su skandinavais, apie danų ir švedų žygį į Apuolę ir čia įvykusią ilgą kovą. Aiškus da-

³²⁵⁾ C. Engel und W. La Baume, Kulturen und Völker der Frühzeit im Preussenlande, 1937, psl. 192.

³²⁶⁾ Scriptores Rerum Svecicarum, II, psl. 232 tt; plg. dar: A. Vireliūnas, Apuolė (žem. Apoulė) 853 metais. — Svetimo Darbas, Nr. 11—12, 1923, psl. 748—758.

³²⁷⁾ Manoma, kad Seeburas turėjės būti netoli Liepojos, greičiausiai dabartinio Gruobyno vietoje. Plg.: B. Nerman, Funde und Ausgrabungen in Grobina 1929. — Congressus Secundus Archaeologorum Balticorum Rigae, 19,—23. VIII. 1930. Rigae 1931, psl. 204—205.

lykas, kad nevisi čia minimi faktai yra patikimi. Be abejonių, perdėtas Apuolės gynėjų skaičius, grobio dydis ir kt. Kad čia minimoji Apulia yra tikrai dabartinė Apuolė (Skuodo vls., Kretingos aps.), nekeliamas jokių abejonių³²⁸⁾.

Apuolės piliakalnio kasinėjimai 1928, 1930—1932 m. dar daugiau nušvietė šios istorinės vienos praeitį. Piliakalnis yra gana didelis. Jis apima apie 3640 m² žemės plotą. Piliakalnio paviršius lygus, šlaitai statūs, o nuo sausumos pusės apsaugotas maždaug 7,5 m aukščio pylimu. Be to, piliakalnį supa Luobos ir Brukio upeliai.

Bandomosiose piliakalnio vidaus perkasoje susidurta su storu kultūriniu sluoksniu, kuriame rasta daug degesių, naujojo geležies amžiaus keramikos, strėlių antgalių, pasaginių segių gyvulinėmis galvutėmis, staklių svorelių, suanglėjusių kviečių, miežių, avižų, žirnių ir rugių grūdų³²⁹⁾, varpstelių ir kt. Keliose vietose susidurta su akmeninių krosnių liekanomis. Matyti, kad piliakalnio viduje būta trobesių. Be to, piliakalnio viduryje ištirtas vandens baseinas, kuris yra buvęs 2 m gilumo. Po sudurpėjusių dirvožemiu ir žalsvu moliu aptikta medinio rentinio liekanų. Rentinys yra buvęs 4,5 m ilgio ir 4,0 m pločio.

Daugiausia vertingų duomenų piliakalnio praeiciai nušvesti yra davę pylimo tyrinėjimai. Padarius pylimo skersinius piūvius paaiškėjo, kad Apuolės piliakalnio amžius siekia daug gilesnę praeitį, negu IX amžius. Pylimas supiltas ne iš karto, bet ilgus amžius nuolat stiprintas ir didintas (Pav. 87). Kaip matyti iš apatinuose pylimo sluoksniuose surastu radinu, pylimas pradėtas pilti pirmaisiais amžiais po Kr. Pylimas, sutvirtintas medžio konstrukcijomis, dar buvo žemas. V amž., kaip rodo medinio pastato degesiųose surastoje apirankė, pylimo pastatai sudegė. Po šios katastrofos piliakalnio gyventojai supylė dvigubai aukštesnį pylimą ir jo paviršių sustiprino moliu bei rastu sieną, kuri po kiek laiko vėl su-

³²⁸⁾ Jau ir anksčiau Apulia identifikuota su Apuole. Plg.: A. Bielenstein, Le village d'Apuolé (Opoulé) dans le gouvernement de Kowno et la ville finoise Apulia (853). — Trudy IX archeol. sjezda, t. I, ps. 62—80.

³²⁹⁾ A. Lideikytė - Sopauskienė, Javai iš Lietuvos piliakalnių. — V. D. U-to Mat. - Gamtos F-to Darbai, t. IX, sas. 2, 1935.

degė. IX amž. fortifikaciniai Apuolės piliakalnio įrengimai dar labiau patobulinti: pylimas paaukštintas, jo paviršius užpiltas storu molio sluoksniu ir sustiprintas skersai padėtais ažuoliniais rąstais. Šio pylimo paviršiuje rasta IX amž. geležinių strėlių antgalių. Greičiausiai XIII amž. pylimas gavo dabartinę formą, bet greitai piliakalnis nustojo savo reikšmės ir apleistas. XV—XVI amž. pylimo viršuje laidota žmonės.

Be to, Apuolės piliakalnyje ištirta vartų vieta ir kelias į piliakalnį. Išvairių laikotarpių kelias grįstas nedideliais akmenimis.

Antras labai įdomus piliakalnis tyrinėtas 1933—1934 m. Įpiltyje, Darbėnų vls., Kretingos aps.³³⁰). Piliakalnis gulėti į šiaurę nuo Senosios Įpilties kaimo, šalia vieškelio Darbėnai — Rucava. Į šiaurę nuo piliakalnio už 300—500 m teka Sventoji, skirianti Lietuvą nuo Latvijos. Pats piliakalnis supiltas ant Juodupio kranto iškyšulio. Iš pietų ir rytų pusės piliakalnį beveik iš trijų pusiuų supa Juodupis, dabar malūno tvenkinys. Pylimas yra rato pavidalo, nuo sausumos pusės (šiaurės vakarinė dalis) yra apie 10 m aukščio ir 36—40 m pločio pamate. Pylimas nuo vandens pusės beveik per pusę žemesnis. Pylimo kauburiu eina apie 3,30 m pločio ir apie 60 cm gylio griovis, likęs iš paskutinių pilies gyvenimo laikų. Piliakalnio vidaus plotas sudaro apie $\frac{1}{5}$ ha. Vakariniu pylimo šlaitu eina kelias į pilies vidų. Pats piliakalnis visai plikas, neapaugės nei medžiais, nei krūmais (Pav. 88). Vieta piliakalniui puikiai parinkta kaip strateginiu, taip ir taktiniu atžvilgiu.

Tyrinėjimų metu perkastas didysis ir mažasis pylimas, ištirta vartų vieta ir iškasta viena perkasa pilies viduje. Didžiajame pylime iškasta 36 m pločio ir 10 m gylio perkasa. Padarius skersinį piūvį (Pav. 89—90), išaiškinta daug įdomių pylimo statybos smulkmenų. Visas pylimas supiltas iš apylinkės žemės. Cia randame smėlio, priesmėlio, molio, šlyno, baltažemio, balų žemės, durpių, miško žemės ir kiek graužo. Tikra spalvų mozaika! Įdomu, kad graužas, kurio apylinkė-

³³⁰) J. Puzinas, Įpiltis istorinių šaltinių šviesoje. — Tautos Mokykla, Nr. 19, 1934, psl. 359—362; tas pats, Archeologiniai Įpilties tyrinėjimai. — Tautos Mokykla, Nr. 20, 1934, psl. 388—391.

se yra labai daug, matyti, kaip nepatvari pylimui pilti medžiaga, labai mažai naudotas. Šiaip statybai apsčiai naudotas akmuo ir medis. Perkasojė susidurta su akmenų grindiniais, degėsiais, ištisais degesių sluoksniais, kalstų (polių) pėdsakais ir kt. Tas rodo, kad pylimas supiltas ne iš karto. Pats seniausias pylimo pastatas aptinktas pylimo vidaus pusėje. Cia greičiausiai tarp įkaltų polių yra buvusi gulsčių medžių tvora. Sudėgus tam pastatui, ant dirvožemio pakrautas beržinių medžių grindinys ir jo gale iš akmenų sukrautas pylimėlis (Pav. 90, apačioje). Akmenų krovinio aukštis apie 1,5 m, plotis dugne apie 2,5 m. Toliau pilta žemės, vėl klota medžių. Medžiai dažniausiai kloti kryžmai. Pagaliau ir akmenų pylimėlis užpiltas storu molio sluoksniu. Didinant pylimą, jo centras kaskart vis traukėsi lauko link; pylimas didintas iš lauko pusės, nes nenorėta mažinti pilies vidaus ploto. Pylimas pamažu augo. Jo paviršius grindžiamas akmenimis, statomi mediniai fortifikaciniai pastatai. Sudėgus mediniams pastatams, pylimas vėl aukštinamas, akmenimis ir basliais tvirtinami šlaitai, kad neslinktų ir vėl statomi mediniai pastatai. Tokių pylimo stadijų, kaip matyti iš skersinio piūvio (Pav. 89), yra buvę gana daug, neskaitant mažesnių remontų. Kiekvienos stadijos paviršiuje surasta buvusių medžio statybos pėdsakų, degesių, akmeninių grindinių ir radinių, kurie padeda nustatyti atskirų pylimo laikotarpių amžių. Pylime surasta radinių nuo senojo iki naujojo geležies amžiaus.

Mažajame pylime (nuo vandens pusės) taip pat aptikta įdomių statybos liekanų. Cia iš pradžių ant šlaito ižemio paklotas medžių grindinys, o ant paties šlaito sukrauta akmenų eilė. Visa užpilda žemėmis, vėl klotas medžių grindinys, ir šlaitas upės link išgrįstas dideliais akmenimis. Ant šitokio tvirto pagrindo pylimas atskiruose laikotarpiuose didintas, pylimo viršuje statytos ginamosios tvoros ir kt. Tokių tvorų liekanų aptikta net trijuose pylimo sluoksniuose. Viršuje ištirtas griovis, kurs šitoje pylimo dalyje buvo 1,2 m gylio ir dugne apie 85 cm pločio.

Vartų vietoje atidengtas maždaug 8 m ilgio, 3 m pločio ir apie 1,8 m aukščio tunelis. Tunelio šonus sudarė dvi eilių ažuolinių stulpų. Stulpai vietomis sukalti, vietomis sustatyti greta vienas kito. Abiejų eilių stulpai viršuje sujungti iš-

ilginiais rąstais, ant kurių skersai padėta apie 30 rąstų. Skersinių rąstų diametras svyruoja tarp 25—40 cm. Iš apačios rąstai apdegę. Tunelio šonuose aptikta pintinių tvorų liekanų. Visas šis statinys buvo užpiltas žemėmis.

Pilies viduje surasta gana daug jau naujojo geležies amžiaus strėlių antgalių, sidabrinis ilgasis, keramikos liekanų ir kt.

Senoji Ipilties sodyba, kaip paaiškėjo iš bandomųjų tyrinėjimų lauke, šliejosi prie pat piliakalnio, į šiaurę nuo didžiojo pylimo. Maždaug 5 ha plote, kasant mažas bandomąsiams duobutes, tuoju po dirvožemiu susidurta su kultūriniu sluoksniu, susidedančiu iš degto molio, anglių, kalstų pėdsakų ir kt. Vienoje duobutėje tarp apdegusių akmenų surastas degto molio gabalas su aiškiu skelto medžio įspaudu, puodų šukių ir apvalios formos degto molio staklių svorelių fragmentų. Kitose duobėje aptiktas smiltaininis varpstelis. Žmonės tą vietą vadina Rimkiškiu; čia, sako, buvęs miestas.

Be to, nustatytos net dviejų kapinynų vietas: vienas kapinynas guli netoli Šventosios, šalia senų kapinių ir antras — į rytus nuo piliakalnio, netoli Juodupio kranto. Kapinynai netyrinėti. Į rytus stūkso Alkos kalnas.

XIII amž. viduryje Ipiltis iškyla istoriniuose šaltiniuose. Pirmutinę istorinę žinią apie Ipiltį turime iš 1253 metų balandžio mén. 5 d., kai įvyko žemiu Dalybos tarp Kuršo vyskupo Henriko ir Livonijos ordeno³³¹). Pagal tą Dalybų akta Dovsare's kraštas (kraštas paliai Šventąją, Ipiltį, tarp Liepojos ir Papės ežerų)³³²) su Ipiltimi, Rucava, Papės ežeru, Warse (?) ir Virga („De Dovsare: Empliten, Rutzowe, Papisse, Warse, Virgha“) atiteko Livonijos ordenui. Tas pat patvirtinama tų pačių metų liepos mén. 20 d. vokiškai ra-

³³¹) Friedrich Georg von Bunge, Liv-, Esth - und Curländischer Urkundenbuch. Erster Band. Reval 1853, psl. 327, Nr. 249; tas pat pas A. Bielenstein, Die Grenzen des lettischen Volksstammes und der lettischen Sprache in der Gegenwart und im 13. Jahrhundert. St. Peterburg 1892, psl. 428.

³³²) A. Bielenstein, Die Grenzen etc., psl. 229 tt ir H. Łowmiański, Studja nad początkami społeczeństwa i państwa litewskiego. II, Wilno 1932, psl. 58.

šytame akte³³³): . . . „Vortmeir is in der brodere deil gevallen von . . . Dovzaren: Empilten, Rutzowe“ ir kt. Kiek vėliau Ipiltis tampa laisva, o apie 1263 metus vėl ją puola ordenas. Eiliuotinėje kronikoje³³⁴) rašoma, kad sudeginus Kretingos pilį, užpulta Ipiltis (Ampille) ir ipiltiškiai turėjė bėgti į Lietuvą (Lettowen). 1290 m. gegužės mén. 9 d. aktu³³⁵), rašytu Rygoje, Kuršo vyskupas Emundas atiduoda Livonijos ir Kuršo ordeno magistrui Haltui bei ordeno broliams malūnų Klaipėdoje, o magistras už tai duoda vyskupui 8 unkus (apie 160 margų) žemės, esančios Ipilties pilies rajone (castellatura Ampilten) su visomis teisėmis ir jurisdikcijomis. Už pusės metų Ipiltis vėl minima 1291 m. sausio 6 d. akte³³⁶), rašytame Klaipėdoje, kur Klaipėdos komtūras Gottfridas ir Klaipėdos vaitas Thitmaras, Kuršo vyskupo Emundo prašymu ir ordeno mistro Halto įsakymu dalijasi žemes su vyskupu ir jo kapitula. Pagal tą dalybą aktą vyskupui priskiriami 8 unkai Ipiltyje (occto unci in Ampillen).

Išradus paraką ir pradėjus statyti mūrines pilis, mūsų piliakalniai nustojo savo pirmynštės ginamosios reikšmės, buvo palikti ir pamiršti. Ir Ipiltis, aišku, nustojo buvus atskirros srities ginamuoju centru.

Visi čia paminėtieji tyrinėjimai ir gana gausi atsitiktinio pobūdžio medžiaga pakankamai aiškiai nušviečia tą paskutiniji mūsų prieistorinės kultūros raidos etapą. Medžiaginė kultūra, kiek matyti iš įvairių radinių tipų, naujajame geležies amžiuje buvo aukštai pakilusi. Papuošalų ir šiaip dirbinių formos yra įvairios, puiki darbo technika, ornamentai gražūs, stilingi (Pav. 73). Cia, be anksčiau aptinkamų geometrinių raštų motyvų, ypač įsigali pintinis raštas. Ornamentai komponuojami

³³³) Bunge, Urkundenbuch, psl. 334—335; A. Bielenstein, Die Grenzen etc., psl. 430. Plg. dar: Arbusow, Liv-, Est- und kurländischer Urkundenbuch, Zweite Abteilung, Bd. 2. Riga, Moskau 1905, psl. 431.

³³⁴) Leo Mayer, Livländische Reimchronik mit Anmerkungen, Namenverzeichnis und Glossar. Paderborn 1876, psl. 162.

³³⁵) Bunge, Urkundenbuch, psl. 662—663; A. Bielenstein, Die Grenzen etc., psl. 440.

³³⁶) Bunge, Urkundenbuch, psl. 672—673; A. Bielenstein, Die Grenzen etc., psl. 442.

juostomis ir grupėmis. Apirankių ir segių galai gražinami stilizuotomis gyvulių galvutėmis. Daugumas dirbinių pagaminti panagių amatininkų savame krašte. Aptinkame ir įvežtinių dirbinių: stiklinių karolių, sraigų (*Cyprea moneta*), šiaip kai kurių papuošalų, ginklų, ypač vikinginių kalavijų (Pav. 94) ir kt. Sio kultūrinio pakilimo priežasčių tenka ieškoti ne tik už Lietuvos ribų (pagyvėjusi prekyba tarp Rytų ir Vakarų Europos), bet taip pat ir krašto viduje. Kūrybinis lietuvių protėvių pajégumas, ryškiai pradėjęs reikštis antrojoje senojo geležies amžiaus pusėje, vėliau kaskart vis daugiau brendo ir istorinių laikų prieangyje pasiekė aukščiausią laipsnį. Cia, be abejonės, dideli skatinamajį vaidmenį tarp kita ko yra suvaidinusi ir mūsų sentėvių religija. Paprotys mirusiesiems dėti į kapą tai, ką jie čia begyvendami vartojo, dar labiau skatino kilti medžiagine kultūrą.

Remdamiesi naujausiais tyrinėjimais, atsitiktinio pobūdžio medžiaga ir dabartiniais senovės paminklų surašymo duomenimis, ir naujajame geležies amžiuje galime mesti žvilgsnį į Lietuvos krašto gyvenamumą, kultūrines grupes, tautinius santykius ir krašto ūkį. Naujajame geležies amžiuje, kaip matyti iš žemėlapio (Žem. VII), kraštas gyvenamas gana vienodai. Ypač jaučiamas gyventojų padaugėjimas Vilniaus krašte. Užnemunėje taip pat atsiranda daugiau gyventojų. Nors ligi šiol čia radinių surasta labai maža, tačiau greičiausiai šiam laikotarpiui priskirtina didelė dalis Marijampolės, Šakių ir Vilkaviškio apskrityse aptinkamų piliakalnių. Reikia tikėtis, kad pagyvėjus proistorinių tyrinėjimų darbams, ir Užnemunėje susiras daugiau radinių; tada labiau paaiškės ligi šiol dar neišspręsti šio krašto gyvenamumo klausimai.

Naujajame geležies amžiuje, kaip ir anksčiau, kultūra Lietuvoje nėra vienalytė. Atskirose krašto srityse pastebimos skirtingos kultūrinės grupės, kiek išsiskiriančios laidosena ir kai kurių dirbinių formomis.

Vakarinėje Lietuvoje ir Nemuno žemupyje (Šilutės-Tilžės srityje) susiduriame su viena iš turtingiausių ir kūrybingiausių kultūrų visame baltų gyvenamame krašte. Šios srities kultūrai kilti greičiausiai yra padėjusi puiki geografinė padėtis ir pagyvėjusi prekyba, kuri éjo iš mūsų ir Kuršo pajūrio į Skandinaviją, Estiją ir net Suomiją. Kapinynai pasižymi ypatingu

radinių gausumu. Radinių formos dažniausiai yra sunkios ir masyvios. Čia iš pradžių vyrauja kiek pakitusios ankstyvesnių laikų dirbinių formos (dideli kryžiniai smeigtai, masyvios žieduotosios segės, lankinės laiptelinės segės, lankinės segės gyvuline kojele ir kt.), bet vėliau, iš dalies vikingų kultūros įtakoje, atsiranda ir nauju dirbinių tipu: įvairių pasaginių ir apskritinių segių, apirankių galviniais galais, gryna baltiško tipo antkrūtininių grandinių ir kt. Kapų formos vakarinėje Lietuvoje gana įvairios. Plokštiniai griautiniai kapai, kurie čia buvo įsigalėję visuose geležies amžiaus laikotarpiuose, nepranyksta ir dabar, tačiau pietų vakarinėje krašto dalyje, greičiausiai prūsų įtakoje, jau IX amž. pasirodo degintinių kapų, o nuo XI amž. pradžios ir visoje vakarinėje Lietuvoje greta griautinių kapų įsigali žmonių deginimo papročiai. Laidosena degintiniuose kapuose nevienoda: vienur mirusieji deginti kartu su papuošalais, ginklais ir kitais priedais, kitur mirusiųjų kultui skirtieji daiktai būdavo tyčia laužomi ar lankstomi, dar kitur sveiki daiktai sudedami degintų kaulų viršuje arba apačioje. Įdomu pastebeti, kad geriamieji ragai, kurių kartais viename degintiniame kape randama net per 10, visada aptinkami nesudeginti. Atrodo, kad prie kapo duobės būdavo puotaujama ir, puotai pasibaigus, geriamieji ragai sumetami į duobę. Be to, vakarinėje Lietuvos dalyje ir Kurše (Latvijoje) mirusiesiems į kapą dažnai vietoje tikrų gyvenime vartotų papuošalų ar įrankių dėta visai mažyčių, kartais tik 2 cm dydžio molinių puodukų, miniatiūrinį geležinių kirvukų, piautuvų, skiltuvų, pasaginių segių, sagčių, pentinų, kabučių ir kt.

Pagaliau kai kuriuose Kuršo ežeruose surasta paskandintų ugnyje apdegusių ar tyčia sulaužytų papuošalų, ginklų ir kitų dirbinių. Bene daugiausia šios rūšies medžiagos surasta Talsių ežere, šiauriniame Kurše³³⁷⁾). Rytiniame ežero pakraštyje, apie 10—25 m nuo kranto ir maždaug 3—5 m gilioje, surasta daug įvairių radinių. Radiniai aptikti maždaug 15 m pločio ir 70—100 m ilgio plote. 1934 m. „išžvejota“ net 85 kg radinių. Čia surasta 18 kalavijų, 116 plačiaašmenių kirvių, 18 ietigalių, daugybė apirankių, segių, arklio aprangos

³³⁷⁾ E. Sturms, Vilkmuižas ezera atradumi. — Senatne un Māksla, II, 1936, psl. 72—86.

daiktų ir kt. Daugumas radinių priskiriama XIII—XIV amž. Cia, matyti, buvo įsigalėjęs paprotys sudeginto žmogaus daiktus supilti į ežerą.

Vidurinėje Lietuvoje mirusieji laidojami plokštiniuose griautiniuose kapuose, tik palai Kauna, vietomis palai Nevėži, aptinkama ir degintinių kapų. Radinių formos taip pat kiek skirtingesnės. Cia randama antkaklių balneliniais galais, suktinių antkaklių užkeistais keturkampiais galais, didelių įvairių tipų pasaginių segių (Pav. 93), masyvių apirankių galviniais galais ir kt. Be to, čia apstu ir vakarinei kultūrinei sričiai būdingų dirbinių.

Mūšos upyne ir naujajame geležies amžiuje susiduriame su žiemgalių kultūrinei grupei būdingais dirbinių tipais. Vienas iš įdomiausių paskutiniųjų radinių yra Nartaučių lobis, susidegęs iš žalvarinių įvijų ir kabučių: kryžiukų, kirvukų, paukštukų, arkliukų ir kt. (Pav. 92).

Rytinėje Lietuvoje ir visame Vilniaus krašte mirusieji tebelaidojami kaip ir anksčiau pilkapiuose. Cia dažniausiai susiduriama su degintiniaiš kapais. Iš papuošalų paminėtinios antkaklės plokščiais užkeistais galais, vytinės antkaklės keturiais kūgeliais gale, siauraašmeniai ir plačiaašmeniai kirviai ir kt. Be to, pilkapiuose randama daug arklių aprangos daiktų.

Taigi, kaip matome, vienu metu atskiros tos pačios tautos kiltys nevienodai laidodavo savo mirusiuosius, ir įvairiose krašto dalyse susiduriame su skirtingu medžiagine kultūra. Tas reiškinys yra visai suprantamas. Net ir dabartiniais laikais tos skirtybės aiškiai apčiuopiamos. Juk kiek daug skirtinguų savybių turi žemaičiai, rytų aukštaičiai, dzūkai, zanavykai ir kt. Skiriasi ne tik kalba, dainos, papročiai, namų apyvokos daiktai, statyba, drabužiai, bet ir galvosena. Tasai skirtingumas prieistoriniaiš laikais, kada nebuvo tiek stiprių kultūrą niveliuojančių veiksniių, be abejo, turėjo būti gana ryškus.

Baltų gyvenamosios ribos naujajame geležies amžiuje taip pat nebuvovo pastovios. Prūsai dar labiau pasistūmėjo į vakarus iki pat Vyslos. Ir net už Vyslos, kaip rodo atskiri radiniai ir vietovardžiai kairiajame jos krante, gyventa prūsų³³⁸). Į Kulmo

³³⁸). Fr. Lorenz, Preussen in Pommerellen. — Mitteilungen d. Westpr. Gesch. Vereins, t. 32, 1933, psl. 49 tt; tas pats, Nochmals die Preussen in Pommerellen, — ten pat, t. 34, 1935, psl. 1 tt.

sritį, kur anksčiau buvo įsikūrė slavai, prieš užimant šią kraštą ordenui, taip pat atsikelia prūsai. Lybiai išstumiami iš šiaurinio Kuršo. Šiaurinė baltų riba siekia beveik dabartinę Estijos sieną³³⁹). Kiek šiose srityse baltai yra laimėję, tiek rytinės baltų ribos susiaurėjo. Guduose naujojo geležies amžiaus kapinynuose vienur kitur aptinkama lietuvių ir latvių kultūrai giminingu radinių formų, tačiau ankstyvosios istorijos laikų kapinynuose jau susiduriama su gryna slaviška medžiaga. Baltai galutinai suslavėja. Latgaloje ir palai dabartine Gudų bei Vilniaus krašto sieną ta slavų ekspansija taip pat juntama. Kai kuriose vietose susiduriama net su slavų (krivičių ir dregovičių) kapinynais.

XIII amž. prasideda istoriniai laikai. Atskiros baltų kiltys iškyla istoriniuose šaltiniuose. Tačiau nevisos baltų kiltys buvo vienodai pajėgios, nevienodas yra buvęs jų atsparumas. Prūsai, kurių kultūra naujajame geležies amžiuje buvo gerokai nusmukusi, jau nebegalėjo atsispirti prieš vokiečių ordeną, nors gana ilgai ir atkakliai kovojo už savo laisvę. Bene patys atspariausi yra buvę žemaičiai ir aukštaičiai. Jie įstengė atsispirti prieš galingą vokiečių ordeną, ir Mindaugui pavyko suburti atskiras sritis į vieną valstybę. Lietuvių ekspansija nuolat didėja ir aukščiausias, iš tikrujų dar pagoniškosios Lietuvos galybės laipsnis pasiekiamas Vytauto Didžiojo laikais. Viso šio pajėgumo ir kūrybingumo šaltinis, be abejonės, buvo aukšta mūsų protėvių prieistorinė kultūra.

³³⁹⁾ F. Balodis, Ethnische Probleme, 1. c., psl. 29 ir žemėlapis straipsnio gale.

TURINYS

Įvadas. Trumpa Lietuvos proistorinių tyrinėjimų apžvalga	3
I. Senasis akmens amžius, arba paleolitas	5
Lietuvos apgyvendinimo pradmenys. Paleolitiniai svidrinės kultūros dirbiniai pietinėje Lietuvoje. Paleolito kultūros liudininkai Rytų Prūsuose.	
II. Vidurinis akmens amžius, arba mezolitas	8
Titnaginė ir kaulinė kultūra. Svidrinės ir tardenuazinės kultūros paplitimas Lietuvoje, šių kultūrinių grupių kilmė. Kampininė kultūra. Kaulinė kultūra. Naujieji kaulinės kultūros dirbiniai Lietuvoje; atitikmenys kaimyniniuose kraštuose; kaulinės kultūros kilmė ir ryšiai su to paties laikotarpio titnaginėmis kultūromis. Vidurinio akmens amžiaus žmonių gyvensena ir ūkis.	
III. Naujasis akmens amžius, arba neolitas	16
Mezolitinės kultūros tradicijų tāsa. Šukinės keramikos kultūra, jos paplitimas; gintariniai Palangos dirbiniai. Šukinės keramikos kultūros atstovai, ūkio forma. Virvelinės keramikos arba laivinių kovos kirvių kultūra ir jos kilmė. Indoeuropiečių protėvynės problema. Senųjų baltų kultūros sritis. Neolito ūkis.	
IV. Žalvario amžius	25
Žalvario amžiaus problema Lietuvoje. Senojo ir naujojo žalvario amžiaus dirbiniai, jų tipologija ir chronologija. Vietiniai ir įvežtiniai dirbiniai, santykiai su kitomis kaimyninėmis kultūrinėmis grupėmis. Senųjų baltų kultūrinės grupės ribos žalvario amžiuje. Ūkio forma, laidosena.	
V. Prieškristinis geležies amžius	35
Kultūrinio sumenkimo priežastys. Prieškristinio geležies amžiaus radiniai. Rytų Aukštaičių piliakalnių tyrinėjimai. Artimiausios paralelės Rytų Lietuvos piliakalnių kultūros liekanoms Latvijoje ir Rusijoje.	
VI. Senasis geležies amžius	40
Trumpa naujausių tyrinėjimų Sargėnuose, Paviekiuose, Seredžiuje, Veršvuose, Upytėje, Linkaičiuose, Gibaičiuose ir Eiguliuose apžvalga ir kiekvieno tyrinėto kapynyno medžiagos analizė. Emaliuotieji dirbiniai, jų kilmė. Senojo geležies amžiaus kultūrinis pakilimas ir jo priežastys. Plokštinių kapų ir pilkapių kultūrinės grupės bei jų ribos. Ūkis, prekybiniai santykiai	

su kitais kraštais. Etniniai klausimai. K. Būgos teorija proistorinių tyrinėjimų šviesoje. Rytinės baltų ribos senajame geležies amžiuje.

VII. Vidurinis geležies amžius 67

Trumpa naujausių kasinėjimų Upytėje, Eiguliuose ir Uogučiuose apžvalga ir šių kapinynų medžiagos analizė. Tipologinis ir chronologinis atsitiktinės vidurinio geležies amžiaus medžiagos suskirstymas. Gyvenamumo problemos, kultūrinės grupės ir jų trumpa charakteristika. Kultūros tolydumas. Baltų sienos viduriame geležies amžiuje.

VIII. Naujasis geležies amžius 107

Griautinių ir degintinių kapinynų tyrinėjimai Pryšmančiuose, Paulaičiuose ir Nikėluose. Arklių ir degintiniai žmonių kapinynai Graužiuose, Veršvuose ir Rimaisuose. Apuolės ir Išpilties piliakalnių tyrinėjimai. Lietuvos gyvenamumas ir kultūrinės grupės. Baltų gyvenamosios ribos naujajame geležies amžiuje. Istorijos prieangyje.

Turinys 130

Lentelės I—LVI.

Žemėlapiai I—VII.